اندیال خوشال

لیکوال

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ال کال

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

له ۱۳۷۱ څخه تر ۱۳۸۰ ل کال پورې په کابل پوهنتون، پښتو څانګه کې پر تدریسي چارو بوخت وم، په څو سمسترونو کې د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس چارې ماته راسپارل شوې وې، خو د یادو کلونو په ترڅ کې دا مضمون چې په دوو سمسترونو کې تدریسېده، په متواتر ډول ماته نه و راسپارل شوی، نو ځکه خو د یو منظم تدریسي کتاب د لیکلو چارې برابرې نه شوې. ما د تدریس پر مهال اکثره د خوشال بابا په اړه له متفرقه اثارو، د بابا له خپلو اثارو او د نورو استادانو له هغو لکچرنوټونو څخه ګټه اخیسته، چې تر دې د مخه لیکل شوي وو او دا مهال زموږ په واک کې وو. یاد کلونه هغه مهال و، چې د بېلابېلو جګړو او نورو ډول ډول بندیزونو له امله پوهنتون لکه چې پخوا و او یا اوس دی، هسې او داسې نه و، نږدې ځلورنیم کلونه پوهنتون په مهاجرت او نږدې نور پنځه کلونه یې په بندیزونو کې تېر کړل. خو هغه وخت، کله چې هم د تدریس زمینه برابره شوې، له ما سره د خپل هر تدریسي مضمون لپاره د یوه تدریسي اثر د رامنځته کېدو هیله پیاوړې شوې ده، د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس پر مهال ماته دا څرګنده شوه چې محصلین د خوشال د ژوندانه او مبارزو ترڅنګ د هغه فکري نړۍ لید ته هم زیات لېوال دي. د ۱۳۷۹ل کال په لومړیو کې ما د خپلې علمي ترفیع (پوهنملۍ علمي رتبې) لپاره د (خوشال اندو ژوند ته یوه لنډه کتنه) تر عنوان لاندې موضوع ثبت کړه. د پوهنتوني ترفیعاتو له قانون سره سم د یو کال په موده کې باید د ترفیع اثر بشپړ شي. د هغه وخت د حالاتو، ستونزو، بوختیاوو او تنګسیاوو په پام کې نیولو سره مې کله کله د ترفیع پر دې ټاکلې موضوع هم کار کاوه، نو کله چې د ترفیع ټاکلی وخت راورسېد، دا اثر هم د ترفیعاتو له غوښتنو سره سم بشپړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو. د علمي ترفیع په توګه ددې اثر د ټاکنې پر مهال، زما هدف دا و چې دا اثر تر ترفیع وروسته د یوه تدریسي او یا هم د یوه مرستندوی تدریسي اثر په توګه محصلینو ته وړاندې کړم، د تدریس په بهیر کې ددې اثر اډانه او منځپانګه ورو ورو پسې بډایه او بیا به یې وروسته د یوه مناسب تدریسي کتاب په توګه چاپ کړم، خو د تېرو کلونو په بهیر کې ماته د ګڼو نورو عواملو او بوختیاوو له امله ددې زمینه برابره نه شوه، چې یا پر دې اثر نور کار وکړم او نه هم د تدریس په بهیر کې ماته د خوشال پېژندنې مضمون را په برخه شي، چې په عملي ډګر کې ددې اثر نیمګړتیا پوره او کره کړم او د بشپړتیا لپاره یې کار وکړم، نو په دې خاطر نږدې اته کلونه دا اثر همداسې پاتې شو. اوس ځینې هغه ناچاپ کتابونه چې ما په دې اثر کې معرفي کړي و، چاپ شوي هم دي، لکه د سرمحقق عبدالله بختاني خدمتګار (خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک) او د مېرمن خدیجه فیروزالدین (د خوشال ژوند او مبارزه)، سربېره پر دې سرمحقق زلمی هېوادمل د ((ننګیالی د زمانې)) په نامه یو اثر چې د خوشال پېژندنې په برخه کې یو ډېر پراخ، هر اړخیز او شارح اثر ګڼل کېږي او تر دې دمخه د بابا په اړه نورو اثارو ته یې هم په کې اشاره کړې، لیکلی او چاپ کړی دی. له دې اثر څخه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د ۱۳۸۲او ۸۷ کلونو د ماستری پروګرام د محصلینو لپاره د خوشال پېژندنې مضمون د یوه تدریسي کتاب په توګه هم ګټه پورته کېده. دغه راز په تېرو څو کلونو کې د بابا د فکر او ژوند په اړه نورې په لسګونو لیکنې هم شوې او د بابا د ژوند د څلورسومې کلیزې په ویاړ په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا یو نړیوال سیمینار هم جوړ شوی و او د بابا په اړه ځینې نور اثار هم چاپ شوي دي.

په دې شپو ورځو کې زه غواړم خپلې تېرې لیکنې او کړی کار یو ځل بیا له نظره تېر او ځینې لیکنې چاپ کړم، نو (د خوشال اند و ژوند ته یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتنه) اثر مې هم په دې لړ کې، د علمي ترفیع د یوې ټایپي نسخې لـه مخې کمپوز ته برابر کړ. دا اثر مې په نوې بڼه کمپوز کړ، په متن کې مې ګوتې ونه وهلې او د هغه وخت د شرایطو د یوه محصول اثر پـه توګـه مې هماغسې پرېښود، چاپ مې ورته ځکه مناسب وګاڼه چې د خوشال بابا په باب چې هر څومره اثر ولیکل شي بیا بـه هم کم وي، د خوشال بابا پـه جامع فکر کې داسې څه شته چې هر څوک ترې خپل خپل تعبیر واخلي او یا هم بابا هر چاته د هغه د ذوق مطابق یو فکر ډالۍ کړي. د چاپ بله اړتیا مې دا وګڼله چې لا اوس هـم د ژبـو او ادبیـاتو پوهنځیـو د پښـتو څانګې لیسـانس دورې تـه د خوشال پېژندنې د یوه بشپړ تدریسي کتاب اړتیا ده، نو که دا اثر لږ تر لږه د یوه مرستندوی درسي اثر په توګه کار وکړي، زما یو هدف به ترلاسه شوی وي.

د تدریس په بهیر کې کېدی شي دا اثر بشپړ او د محصلینو اړتیا لـه دې اړخه تر یوه حده پوره کړي. نور نو خوشال داسې یو څوک نه دی چې څوک دې هغه په یو کتابګوټي، کتاب او یا هم څو کتابو، تشریح کړي او د هغـه د فکـر هـر ژور لیـد تـه دې ځان ورسوي، هـر چـا تـر خپلې وسې د بابا اندوژوند ته یوه کتنه کړې، دا لړۍ به روانه وي او دا هم د همغـو کتنـو پـه لړۍ کې یوه کتنه ده.

((د خوشال بابا اندوژوند ته یوه کتنه)) څخه مې (اندیال خوشال) ته ځکه د اثر نوم ور بدل کړ چې د اندیال، (مفکر) خوشال د فکر څېړنې تـه لا ډېره اړتیا ده.

سره له دې چې د بابا د شخصي، ټولنیز او سیاسي ژوندانه دهر ډګر څېړنه موږ تـه د ژونـد او روزګـار ډېرې تجربې را پـه برخـه کوي او دا برخـه نورې نورې څېړنې ته هم اړتیا لـري، پـه تېـره بیـا دا چې دا تجربې تراوسه پورې راغځېږي او تکرارېږي او موږ باید له هغو څخه پند واخلو، خو د بابا فکر داسې دی، چې دومره، بکر، تـازه او نایـاب دی چې د زمـانې پـوړۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګردونه يې ځلا او ښکلا ، موثريت او جذابيت کمولای نه شي، موږ د بابا له فکر څخه نه يوازې د افغان ملت د يو معمار او بنسټګر عنصر په توګه کار اخيستلای شو ، بلکې د بابا فکر د بشري نړۍ د سوکالۍ لپاره داسې يو ځلند مشعل دی چې د نړۍ د هر وګړي ذهن او فکر روښانولای شي. د بابا په تفکر کې داسې ستر مضمونونه، رازونه او ګنجونه پټ دي چې هغه جغرافيايي او موسمي بريدونه نه پېژني او ((انسان)) د ((انسان)) په توګه ورڅخه ګټه اخيستلای شي، نو ځکه خو زه د يوه وړانديز په توګه ټينګار کوم چې زموږ د انديال (مفکر) بابا د فکر خزانه بايد لا وپلټل شي او لا وشنل شي.

د همداسې ارمان د پوره کېدو په هيله

پوهندوی محمد اسمعيل يون

ارګ- د جمهوري رياست ودانۍ،کابل- افغانستان

۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د خوشال بابا پېژندګلوي

الف- ژوند: خوشال خان پر (۱۰۲۲) هـ ق کال چې له (۱۶۱۳ میلادي کال) سره سمون خوري، د اکوړي په سرای کې زېږېدلی دی. خپله خوشال خان هم همدا نېټه په خپل یو بیت کې ثبت او د هغې یادون یې کړی دی:

د هجرت زر دوه ویشت سن و
چې زه راغلم په جهان

خوشال خان د شهباز خان زوی، د یحیی خان لمسی او د ملک اکوړي کړوسی و. خوشال په خپله یوه قصیده کې خپل غور نیکه (ملک اکوړي) پورې خپله پېژندنه داسې کړې ده:

زه خوشال د شهباز خان یم	چې تورزن یم کان په کان
شهباز خان د یحیی خان	چې بل نه و هسې ځوان
یحیی خان د اکوړي و	چې په توره شو (سلطان)
د اکبر پادشاه په دور	شو د خپل ولس تورخان
د هجرت زر دوه ویشت سن و	چې زه راغلم په جهان
د هغه دور بادشاه و	قدردان شاه جهان
د پلار ځای و ما راکړ	په ولس شوم حکمران(1)

1

خو نسبنامه چې د خوشال بل منثور اثر دی او لومړی ځل افضل خان په تاریخ مرصع کې ځی کړی او بیا په مستقل ډول هم چاپ شوی دی، خوشال خپله پېژندګلوي په ترتیب سره په (شلم) پښت خرښبون بابا، ته رسولې ده.

خوشال په نسبنامه کې وایي:

((خوشال خان د شهباز خان، شهباز خان د یحیی خان، یحیی خان د ملک اکوړي، ملک اکوړ د درویش چې مشهور په چنجو دی، چنجو د تمن، تمن

---

(۱)- د خوشال خټک کلیات لومړی ټوک، د افغانستان اکاډمۍ ۱۳۵۸ل کال لیندی، د محمد صدیق روهي له خوا د خوشال خان خټک پېژندګلوي، نهه ویشتم مخ.

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حسن، حسن د شیخ علي، شیخ علي د عطا، عطا د بټي، بټي د انو، انو د برګویټ، برګویټ د تري، تري د تورمان، تورمان د لقمان چې مشهور په خټک دی، لقمان د ککي، ککی د کرلاڼ، کرلاڼ زوی د هوني دی او هوني داخل په اولاد د سړبن دی چې اولاد د شرکبون دی.)) [1]

دا د خوشال د زېږېدو او اصل و نسب په باب په خپله د خوشال ځرګندونې وې اوس راځو د خوشال ژوند پېښو ته:

ب- ژوند پېښې: خوشال بابا ځو اړخیز شخصیت و؛ هم شاعر و، هم لیکوال، هم تورزن و، هم توریال و، هم سیاستپوه و، هم سیاستوال، هم ټولنپوه و، هم رنځپوه، هم عالم و، هم مارشال، هم ښکاري و، هم فلسفي، هم ټبرپوه و، هم ملتپال، خو لنډه دا چې هر څه و او ډېر زیات انساني ارزښتونه، صفتونه او هنرونه په کې راټول شوي وو. خوشال خان د ژوند د هر ډګر د مبارز په توګه په ژوند کې له زیاتو ستونزو، پېښو او کړاوونو سره مخامخ شوی و. دا پېښې اکثره ده په خپله هم په خپلو لیکنو کې ځای کړي او نورو لیکوالو او خوشالپوهانو هم د هغو یادون کړی او هغه یې ثبت کړي دي.

موږ به دلته د همدغو ثبت شویو پېښو لنډیز را واخلو. استاد محمد اصف صمیم په لومړي ګام کې په خپله د خوشال او په دویم ګام کې د ځینو نورو لیکوالو اثار په ډېر دقت ځېړلي او د خوشال ژوند پېښې یې ګام پر ګام تعقیب کړي دي. دا پېښې چې د تاریخي تسلسل له مخې ځېړل شوي، دلته یې په ترتیب سره وړاندې کوو:

* ۱۰۲۸ق (۱۲۱۸ع):

خوشال شپږ کلن و چې په لنډي سیند کې لاهو (ډوب) شو.

* (۱۰۳۰ق، (۱۲۲۰ع):

---

[1] نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، د حبیب الله رفیع سریزه، سمون او سپړنه ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته کلن و چې له ځپر نه پرې کانې راپرېوته او سخت ژوبل شو.
* ۱۰۳۵ ق (۱۲۲۵ع):
په هغه برید کې له خپل پلار (شهباز) سره ملګری و، چې د باکوخان یوسفزي په مشرۍ پر ختکو وشو.

* ۱۰۴۰ ق (۱۲۳۰ ع):
لومړی واده یې له توتیا (د اشرف خان له مور) سره وشو، د واده پر ورځ د سختې تبې له امله خسر کره هم د تګ نه و، ناوې یې نیا (قذیفې ادې) راوسته، د خان دا تبه د ولس ورځې اوږده شوه.
* ۱۰۴۰ ق (۱۲۳۰ ع جون- جولای):
د واده پر ورځ یې دتبې له امله مور ته چا وویل چې برستن پرې ټینګه کړې چې خولې شي، برستن یې پرې ټینګه کړه، بڼځې پرې کېناستې، ساه یې تنګه شوه، هلاکت ته نږدې شو، بې حاله بې ساه پروت و، ژړا انګولا شوه خو ساه په کې وغوړېده.
* ۱۰۴۲ ق (۱۲۳۲ع):
په شل کلنۍ کې یې په شاعرۍ لاس پورې کړ لومړی شعر یې دا ګڼل کېږي:

عقل سل د مصلحت بندونه جوړ کا
چې د عشق سیلاب پرې راشي واړه نوړ کا

* ۱۰۴۲ق (۱۲۳۲ع):
پر عیسی خېلو یې برید وکړ.
۱۰۴۴ق رمضان ۹ (۱۲۳۵ع ۱۷ مارچ):
اشرف خان زوی یې وزېږېد.
* ۱۰۵۰ ربیع الثاني ۱۷ (۱۲۴۰ ع جولای):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاراګړ کې د شاه جهان د زوی مراد بخش له دولس زریز لښکر سره ملګری شو او د مغولي حکومت د مخالفو ځواکونو په ځپلو کې یې لوی لاس و.

***۱۰۵۰** ق د شوال لومړۍ (**۱۲۴۱** ع جنوري):

پلار یې له یوسفزیو سره په جګړه کې سخت ژوبل شو او له همغه ټپ نه ځو ورځې وروسته مړ شو.

خان وایي:

سن د هجر زر پنځوس
چې شهید شه شهباز خان

***۱۰۵۰** شوال **۵** جمعه (**۱۲۴۱** ع جنوري):

خان د ختکو مشر شو.

***۱۰۵۰** ق، (**۱۲۴۰**ع):

له شیخ رحمکار (کاکا صاحب) سره تر ملاقات او دعا اخیستو وروسته یې لښکر تیار کړ او د یوسفزیو پر سیمه یې یرغل وکړ او بری یې وګاټه او د خپل پلار تر بدل اخیستو وروسته بریالی کور ته راستون شو.

* **۱۰۵۰** ق ذیقعده (**۱۲۴۱**ع):

پر یوسفزیو باندې تر بري وروسته ورته شاه جهان د یوه فرمان په ترخ کې د شهباز خان رسمي او قومي مقام وسپاره.

* **۱۰۵۰** ق محرم شپږمه (**۱۲۴۲**ع اپریل **۷**):

سعادت خان زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده په ((غازي دل)) کې رانغښتې ده.

* **۱۰۵۲**ق (**۱۲۴۲**ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کواټ د ختيکو په شمال کې يې په ((ربسبي)) کې د شاه جهان له مشر زوی دارالشکوه سره وکتل چې د ايرانيانو د مقابلې لپاره (کندهار) ته روان و.

* **۱۰۵۲**ق (**۱۲۴۲**ع):

د شاه جهان زوی دارالشکوه له ((محال)) نه بې برخې کړ.

* **۱۰۵۳** ربيع الاول يوولسمه (**۱۲۴۳** جولای دويمه):

بهرام خان ورکره وزبږېد ، خان يې د زوکړې ماده ((بخت بابا آمد)) ويلې ده.

* **۱۰۵۵**ق/ ذوالحجه/ لومړۍ (**۱۲۴۵**/ جنوري **۲۷**):

د شاه جهان د کشر زوی مراد بخش په هغه لښکر کې دويم ځل ملګری شو چې د بلخ او بدخشان ماموريت ته د تګ په لړ کې پېښور ته راغی.

* **۱۰۵۵** ق (**۱۲۴۵**ع):

پر دغه کال يې دا قصيده وويله:

د ډهلي د ښهرښه شان او شوکت و
لور په لوري ښکلي ښکلي عمارت و
که ددې ويلو حال له مانه غواړې
په حساب کې واوره کال د ((قرشت و))
ابتدا ددې بيان په نمازپښين وه
د ماښام په وخت يې شوی نهايت و

* **۱۰۵۵** ق (**۱۲۴۵**ع):

لومړی ځل يې د بلخ او بدخشان په مهم د (اصالت خان) تر مشرۍ لاندې برخه واخيسته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* (۱۰۵۲ ربیع الثاني ۲۷ (۱۶۴۲ جون):
له خپلو پلیو (پیاده) لښکریانو سره اصالت خان پنجشېر ته ورغی.

* ۱۰۵۲ جمادي الاولی ۳ - ۴ (۱۶۴۵ جون وروستۍ):
تر دغه وخته یې د بهادرخان داودزي او اصالت تر مشرۍ لاندې په بلخ او بدخشان کې د ستاینې وړ خدمتونه وکړل.
* ۱۰۵۲ جمادي الاولی ۱۵ (۱۶۴۵ جون وروستۍ):
د بلخ د مهم په لړ کې نهرین (دکندوز په جنوب کې) نه نیلاب ته لاړ. پر ۱۰۵۲ د افغانستان او تاجکستان پر پوله پرتې سیمې حضرت امام صاحب ته لاړ.
* ۱۰۵۸ ق (۱۶۴۷ع):
عابدخان ورکره وزېږېده چې خان یې تاریخ ((عابدخاني زلی رسید)) ویلی دی.
* ۱۰۵۹ وری دولسمه (مارچ- اپریل ۱۶۴۸ع):
دغه قصیده یې وویله:

چــــې موســــم مــــې د گلونــــو د گلــــزار شــــي
نــــرم نــــرم ترشــــح پــــه مرغــــزار شــــي
زر اتــــه پنځــــوس کلونــــه د هجــــرت وو
د نــــوروز پــــه دولســــم چــــې دا گفتــــار شــــي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٭ **۱۰۵۹** صفره وروستۍ (**۱۶۴۸**ع د اپريل دويمه):

له اټک نه پورېوت او د ميرزا ابوالحسن (اصف خان) د يوې ښکلې ماڼۍ او باغونو د زړه راښکونکو منظرو په باب يې يو اوږد نظم وواييه.

٭ **۱۰۵۹** ق (**۱۶۴۸**ع):

شاه جهان د يوسفزيو سردار کړ.

٭ **۱۰۵۹**ق (**۱۶۴۸**ع):

دارالشکوه ترې منصب او سرداري واخيستل.

٭ **۱۰۵۹**ق (**۱۶۴۸**ع):

پر دغه کال چې شاه جهان له ايرانيانو څخه د کندهار د نيولو په نيت د مهم د انتظام په لړ کې کابل ته، ته او پر اباسين پورېوت، خان يې هرکلی وکړ او تر (ډکې) پورې ورسره ملگری لاړ بيا وروسته کابل ته هم ورغی او هملته ورته شاه جهان د يوسفزيو د ملک انتظام وسپاره.

٭ **۱۰۶۰** محرم (**۱۶۴۹**ع):

نظام زوی يې وزېږېده چې خان يې د زوکړې دا تاريخ وواييه: ((نظام کل وجود)).

٭ **۱۰۶۱**ق د صفرې **۱۳**مه (**۱۶۵۵**ع):

ظفر زوی يې وزېږېد چې خان يې د زوکړې ماده ((کل رياض)) ويلې ده.

٭ **۱۰۶۲**ق جمادی الاولی (**۱۶۵۲**ع):

د خان دوه زامن سکندرخان او کمال خان پر همدغه کال وزېږېدل.

٭ **۱۰۶۲**ق، (**۱۶۵۲**ع):

دا نظم يې پر همدغه کال وواييه.

کله ما وته ويل کړې چې خدمت کړه
په خدمت کې دل نشين د شاه جهان شه
حق نا حق خونونه کړه د مسلمانو

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــــه هـــر شـــان یـــې خـــواروه د دوی حرمـــان شـــه.

* ۱۰۶۲ق رجب ۲۴ (۱۶۵۲ع جون جمعه):
د خان مرشد حضرت شیخ رحمکار (کاکا صاحب) د اتیاو کلونو په عمر، د جمعې د خطبې پر وخت وفات شو او ماښام یې جنازه خاورو ته سپارل کېده، خان یې هم د جنازې د بازو اوچتولو نېکمرغي ترلاسه کړه.
* ۱۰۶۳-۱۰۶۴ق (۱۶۵۲-۱۶۵۴ع):
دغه یو کلنه موده یې له بنګښو سره په جنګونو تېره شوه.

* ۱۰۶۳ق (۱۶۵۲ع):
د عبدالقادر خان زوکړه چې په خپله، نوم یې د تاریخي مادې پرځای پرې ایښی دی.
* ۱۰۶۹ ق رمضان ۲۴ (۱۶۵۹ جون):
د اورنګ زېب د دویم ځل تخت کښېنې پر وخت خان له دارالشکوه نه د خفګان له امله په پښتونخوا کې د اورنګ زېب ملاتړ وکړ.
* ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):
د تیرا په مهم ووت او د اورنګزېب دمخالفو ځواکونو تر ځپلو وروسته بېرته خپلې سیمې ته راستون شو.
* ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):
د جلبۍ پر میدان یې د دارالشکوه دملګري باکوخان تر ماتولو وروسته دا بیتونه وویل:

هر څوک دې خپل یون کا کارغه دی که کوتره
څوک چې خپل هنر بدل کا خپله چار کاندي اوتره

محمد اسمعیل یون
سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

٭۱۰۷۰ ق (۱۲۵۹ع):

د تیرا تر پېښو وروسته یې یوسفزیو ته ماته ورکړه، په دغه لښکر کې ورسره درې زامن (اشرف خان، بهرام خان او سعادت خان) هم ملګري وو او اشرف خان په لومړي ځل د پلار تر بولۍ (قوماندې) لاندې په جنګ کې برخه واخیسته.

٭ ۱۰۷۰ رجب ۷ پنجشنبه حمل (۱۲۶۰ع فبروري):

د تیرا له مهم نه بریالی راستون شو، په کواټ کې ورته د بنګښو د مشرانو شېرمحمد خان کواټي مور (بي بي دوره) چې د زوی په غیاب کې د قوم مشره وه، مېلمستیا وکړه.

٭ ۱۰۷۲ ق لړم (۱۲۶۱ اکتوبر نومبر):

خیراباد ته مخامخ یې په اباسین کې بېړۍ د دوو ګټو ترمنځ دوه نیمه شوه، سعادت خان او بهادرخان ورسره وو، یوه تخته پاتې شوه، تخته اوبو ښکته پورته خوځوله، د شپې ناوخته پرې یوه پهره رابرابره شوه او بچ یې کړل.

٭ ۱۰۷۴ د جمادي الثاني نیمایي جمعه (۱۲۶۵ فبروري):

د پېښور دصوبه دار سید امیر خوافي خان په حکم پېښور ته راغی، تر دریو ورځو وروسته یې ونیو، پنځسېرۍ بېړۍ یې ورواچولې او تر دوو میاشتو ایسارولو وروسته یې د روژې په نیمایي کې ډهلي ته واستاوه.

٭ ۱۰۷۴ ق جمادی الثاني (۱۲۶۵ فبروري):

دا قصیده یې پر همدغه وخت وویله:

و مغولو ته خبرې په وربوز کړم
سر مې پرېوزه که به سر ورته بیا کوز کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

✶ ۱۰۷۴ شعبان (۱۶۶۵ اپریل):
دا قصیده یې ډهلي ته د تګ پر لار وویله:

زمـــانې لـــه ښـــو یـــارانو نـــه مهجـــور کـــړم
څـــه بـــلا یـــې مبـــتلا پـــه ډېـــر ضـــرور کـــړم
دا بیـــان مـــې د غعـــد پـــه کـــال ویلـــی
پـــه شـــعبان چـــې د لاهـــور پـــه ســـیند عبور کـــړم.

او دا قصیده یې هم همدا وخت وویله چې مقطع یې ده:

ما خوشال په خوب دا حال لیدلی نه و
چې به دا د غم بیتونه په پنجاب کښم.

✶ ۱۰۷۴ ق رمضان نیمایي (۱۶۶۵ع):
په ډیلي کې مغولي دربار ته وروستل شو.

زه هـــم پـــه وســـط د رمضـــان کوچمـــال کوچمـــال
ورغلـــم دربـــار تـــه زر څلـــور اویـــا و کـــال

✶ ۱۰۷۴ ق شوال (۱۶۶۵ جون):
مغولي دربار ته د پېښور دصوبه دار سید امیرخان هغه لیک ورغی چې پکې غوښتل شوي وو؛ خوشحال باید نه په ضمانت خوشې شي او نه په رعایت، ځکه دده خلاصون ګډوډي پیدا کوي.
✶ ۱۰۷۴ ق (۱۶۶۵ ع):
بختناک زوی یې وزېږېد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ **۱۰۷۴** ق ذیقعده (**۱۶۶۵** جولای):
د رنتهبور له کوټ نه يې اګرې ته بوته.
✷ **۱۰۷۵** ق (**۱۶۶۵**ع):
فراقتنامه يې په رنتهبور کې بشپړه کړه:

دوه ســـوه شــل بیتونـــه دي یـــوولس بنـــده نبـــه
مـــا پـــه رنـــتهبور کـــې د زړه تـــاو پـــرې ســـړاوه

✷ **۱۰۷۵** ق (**۱۶۶۵**ع):
دا بوللـه يې پر دغه کال وویله:

یوهســـې ســـتوری وخـــوت پـــه دا بـــده زمانـــه
چـــې ګـــز یـــې د لمبـــه غونـــدې تـــر خولـــه ځـــي زبانـــه
دا کـــال مـــې پـــه حســـاب کـــې پـــوره (عـــین غـــین هـــې) و
پخپلـــه بـــه پـــرې پـــوه شـــي چـــې ســـړی وي فرزانـــه.

✷ **۱۰۷۵** دنوي کال ورځ (**۱۶۶۵**ع):
دا بوللـه يې هم د رنتهبور د ورځو پيدا وار دی:

هغـــه خـــدای چـــې بنـــدي کـــړی یـــې خوشـــال
هـــم هغـــه بـــه یـــې خلاصـــی کـــا پـــه هـــر حـــال
زر پنځـــــه اویـــــا کلونـــــه د هجـــــرت وو
پـــه اغـــاز د نـــوي کـــال شـــو دا مقـــال

✷ **۱۰۷۷** ق رمضان /لسمه (**۱۶۶۶** اپریل):
اشرف خان ته يې له رنتهبور نه دا وصیت نامه ولیکله:
((اووه پړکه وصیت نامه مؤکده په ډېر تاکید موشحه په مبالغه شدید، چې فرزند ارجمند، د اشرف خان واړه فرزندان جميع خواهان، ياران دې په دا عمل وي، عمل دې د هر يوه پرې تل وي، د ما د قيد په حادثه د اولس اووه قسمه عالم داخل دی...))

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ۱۰۷۲ ق (۱۶۶۵ع):
خان خپله دستارنامه د رنتهبور د اورنگزېب په زندان کې ولیکله:
انشاء قطعه یې دا وویله:

داکتاب چې په پښتو خوشال انشاء کړ
پخوا نه دی انشاء کړی پښتانه
که تاریخ یې د انشاء له ما نه غواړې
وایم دا بس دی محنت دبېلتانه

* ۱۰۷۲ ق ذیقعده پنځمه (۱۶۶۲ ع جون):
له رنتهبور نه اګرې ته بوتلل شو او له همغه ځایه بیا خوشې کړای شو.
* ۱۰۷۷ ق رجب لومړۍ (۱۶۶۷ فبروري):
له زندان نه تر خلاصون وروسته په ډهلي کې نظربند و، ماسخوتن مهال پر آس سپور و، له اسه پرېوت او پښه یې ژوبله شوه.
* ۱۰۷۷ ق رجب څلورمه (۱۶۶۷ فبروري):
له آسه تر پرېوتو درې ورځې وروسته یې دا قصیده وویله:

چې بهتر تر هر نعمت دی
که نعمت دی روغ صورت دی
ما چې دا قصیده ووې
په ډهلي مې اقامت دی
څلورمه د رجب وه
زر اووه اویا هجرت دی.

* ۱۰۷۹ ربیع الاول (۱۶۶۸ع اګست):
فرحت خان زوی یې د هندۍ مور له غېږې پیدا شو.
* ۱۰۷۹ ق لومړۍ خور لسمه (۱۶۶۸ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم ځل د اورنګزېب منصبدار شو.

✷ ۱۰۷۹ق (۱۶۶۸ع):
له هند نه وطن ته راغی.
✷ ۱۰۷۹ ق (۱۶۶۸ ع):
د لنګر کوټ له جوړولو سره يې مخالفت وکړ.
✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹- ۷۰ع جون):
مهابت خان لنګرکوټ جوړ کړ چې خان ورسره د خپل اختلاف او ناخوښی
یادونه داسې کوي:

لنګـــــر کـــــوټ مغلـــــو ســـــاز کـــــړ
زه پـــــه ننـــــګ بيـــــا د افغـــــان شـــــوم
کـــــه يوســـــف و کـــــه منـــــدړ و
زه د دواړو نګهبـــــــان شـــــــوم.

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
پر دغه کال کابل ته لاړ او دا غزل يې هم هلته ووايه:

چـــې ښـــه ترويـــت دخپلـــې چـــارې ځيـــر کـــړ
ځـــان مـــې واړه حبطـــه پـــه خپـــل تـــدبير کـــړ
پـــوره زر اتيـــا کلونـــه پـــه کابـــل کـــې
دا غـــزل مـــې پـــه بيـــاض بانـــدې تحريـــر کـــړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
مشره بي بي (توتيا ګله) يې پر همدغه کال ومړه.

پـــوره زر اتيـــا کلونـــه دهجـــرت وو
چـې دمـور پـه خـوا مـې ومـړ مشـر کـور.

✴ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۶۹ ع جولای):
د پلار د وفات پر د ېرشم کال يې مور وفات شوه.

چـــې د پـــلار د مـــرګ مـــې تېـــر شـــو پـــوره قـــرن
د صـفـــــرې پـــــه مـــــياشت ومـــــړه زمـــا مـــور.

✴ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۷۰ ع جون):
دابولله يې وويله:

پـــه ځـــان او پـــه جهـــان کـــې مـــا دوه څيـــزه دي وکښـــلي
پـــه ځـــان کـــې دواړه ســـترګې پـــه جهـــان کـــې واړه کښـــلي
دوه بهـــــره دوه مطلـــــع لـــــري کـــــه دا قصـــــيده ګـــــورې
زر يــــو اتيـــا کلونـــه پـــه صـــفر کـــې مـــا ويلـــې.

✴ ۱۰۸۱ شوال وروستۍ (۱۶۷۱ ع مارچ):
دا بولله يې وويله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــا خلـــف چـــې حوالـــه کـــړ پـــه تقـــدیر
نصـــیحت وربانـــدې نـــه کانـــدي تـــاثیر
د شـــوال وروســـتۍ ورځ کـــال د ((غفـــا)) دی
مـــا چـــې دا شـــپېته بیتونـــه کـــړل تحریـــر.

* ۱۰۸۱ ق ذوالحجه (۱۶۷۱ع مې):
له دوه کلنۍ نس ناستې (اسهال) نه روغ شو.

کـــه دعـــا ده کـــه توبـــه ده کـــه دارو
و خوشـــال ختـــک تـــه خـــدای ورکـــړه شـــفا
پـــه دوه کالـــه د اســـهال پـــه رنـــځ اختـــه و
تـــرې خلاصـــی پـــه ذوالحجـــه و د غفـــا

* ۱۰۸۱ بوکه (دلو) (۱۶۷۱/جنوري- فبروري)
ددې کال د ودانۍ اټکل په دې قطعه کې کوي:

د غفـــا پـــه بوکـــه پرېـــوتې پـــه غرونـــو
تـــر کابلـــه تـــر اټکـــه ســـپینې واورې
شـــکر زر بـــه درســـت جهـــان ســـره ګلـــزار شـــي
د بـــد کـــال پـــه ســـرخو بیـــا شـــوې تـــورې خـــاورې.

* ۱۰۸۳ ق محرم دویمه (جمع) (۱۶۷۲ ع اپریل ۳۰):
دخیبر جنګ په پښتونخوا کې دمغولي صوبه دار محمد امین په حکم وشو او خوشال پکې د یوه محسن په توګه د هغه ملاتړ وکړ، خو پښتنو د ایمل خان مومند او دریا خان اپریدي په مشرۍ ځلوښت زره مغولي پوځ تس نس کړ.

* ۱۰۸۳ ق محرم دریېمه /شنبه (۱۶۷۲ ع اپریل مې دویمه):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا قطعه يې د خيبر جنګ يوه لنډه خو ژوره نقشه انځوروي:

دويـــــم د محــــــرم ورځ د شــــــنبې كــــــال د غفــــــج
نــــه غشــــي وو نـــــه تــــورې چـــې مغولـــــو وكـــړ پـــــج
شـــــينوارو افريــــدو يـــــو د ډكـــــې خــــوارو مومنــــدو
روپـــۍ يــــې پـــه خـــروار، يـــوړې مهـــران واړه پــــه چــــج

٭ ١٠٨٣ ق ربيع الاول لومړۍ (١٦٧٢ ع جون):
بهرام ورپسې د مغولو په لمسون راواخيسته.
٭ ١٠٨٣ ق ذي القعده وروستۍ (١٦٧٣ ع مارچ):
له بهرام سره يې شخړې وشوې چې خان په كې لاسبرى و.
٭ ١٠٨٤ ق محرم نهمه (١٦٧٣ ع اپريل ٢٧):
خان له نظامپور نه ډمبرې او غربين ته له مغولي پوځ سره د مقابلې لپاره اپريدېو ته د جرګې په نيت ورغى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٭ ۱۰۸۴ ق محرم یوولسمه (۱۲۷۳ ع اپریل ۲۹):

مغولي پوځ له نظامپوره ولېږل، خان ورپسې د سونیالي پر غاښې ورواوښت، تر یوه پهره جنګ وشو. د دښمن دولس کسه مړه او تر سلو زیات ټپیان شول. د خان لښکر (خټک او اپریدي) تېر ماسپښین ګاړو ته کوز شو.

٭ ۱۰۸۴ ق محرم دولسمه (۱۲۷۳ ع مې لومړۍ):

له (ګاړو) نه د (نیلاب) پر کلیو ورغی ((توهه)) او نور کلي له یوې مخې ووهل شول، د کټروشل د پرش ځوانان ومړل، بند او ولجه هم ډېر شول.

٭ ۱۰۸۴ ق محرم دیارلسمه (۱۲۲۳ مې دویمه):

له نیلاب نه ډمبرې ته روغ رمټ راستون شو.

٭ ۱۰۸۳ ق محرم (۱۲۷۳ ع اپریل مې):

بیا یې له بهرام سره په جګړو کې بری په برخه شو.

٭ ۱۰۸۴ ق محرم څوارلسمه (۱۲۷۳ ع مې څلورمه):

د اپریدیو مخور یې رخصت کړل او د جاروتو تړون لاسلیک شو، نظام خان او عثماني یې دریاخان ته ولېږل.

٭ ۱۰۸۴ ق صفره اتمه (۱۲۷۳ مې ۲۲):

اشرف خان یې د دریا خان په لیکلې غوښتنه له مغولو سره د روغې جوړې په نیت خیبر ته ولېږه، خو روغه ونه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٭ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول اوومه (۱۷۷۳ ع جون ۲۵):

خان وایي: له بهرام سره مې د مقابلې لپاره ابراهیم کډو راوباله، هغه رډ ځواب راکه چې زما وسه نشته، ته توتکی پرېږده، زه هم یو څو ورځې وروسته درپسې درځم، مقصود یې دا و چې که دی له موږ نه ورک شي، موږ به په خوړه کې له بهرام سره روزګار وکړو، ماته ژړا راغله، مراد خان دمیتو او مهمندي ممه خېل وقهرېدل، ویل، مونږ خو خپل سر دخدای رضا، ننګ او د خان د نمک لپاره په میدان کې ایښی، د جنګ حکم مې ورکړ، د برش څلوېښت سواره، د بهرام پر لښکر چې په یوه کروه فاصله کې پروت و، ورغلل، د بهرام لښکر وبوږنېد تار په تار شو.

٭ ۱۰۸۴ ق شعبان اوولسمه (۱۷۷۳ نومبر):

پر نوښار باندې برید د خټکو او اپریدیو په مرسته وشو. په دغه برید کې د پښتنو مقابلې ته اورنګ زېب، شجاعت خان او مهاراجه جسونت سنګهـ ورولېږل.

٭ ۱۰۸۴ ق (۱۷۷۳ع):

دا قصیده یې په تخت کوټ کې د استوګنې پر وخت وویله:

پـــرورده کـــه دمغولـــو پـــه نمـــک یـــم
د اورنـــګ لـــه جـــوره هـــم لـــه غرېـــوه ډک یـــم
د افغـــان پـــه ننـــګ مـــې وتړلـــه تـــوره
ننګیـــالی د زمـــانې خوشـــال خټـــک یـــم.

دا قصیده یې نظامپور نه د راتلو پر وخت وویله:

د فســـاد فکـــر مـــې نشـــته خـــدای حاضـــر دی
خپـــل ســـاعت بـــه تېـــروم عمـــر اخـــر دی
د چـــا زړه بـــه هســـې روغ پـــه دنیـــا نـــه وي
د خوشـــال خټـــک چـــې چـــاود ځنـــې خـــاطر دی.

٭ ۱۰۸۴ ق (۱۷۷۳ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تیرا کې یې له دریاخان، تاتارخان، شابیک خان کواټي او ملک خواس خان سره لویه جرګه وشوه او پر نوښار یې د برید پرېکړه وکړه.

* ۱۰۸۵ ربیع الاول لومړی (۱۲۷۴ ع جون):

له بهرام سره یې بیا په دې جنګ ونښت چې بهرام د مهابت خان په لمسون غوښتل چې خان د چراټ په جنوب کې له توتکي نه وباسي، یاني مهابت خان به د بهرام پر ځای بیا مشري اشرف خان ته ورکړي، خو بهرام بریالی نه شو، البته خان له بهرام سره په ټولو ښتو کې سور مخ و.

* ۱۰۸۵ق/ د محرم وروستی ورځې (۱۲۷۴ع):

له خوړې نه د تیرا پر لور وخوځېد، د ربیع الاول پر لومړی ورځ د تیرا میدان ته ورسېد.

* ۱۰۸۴ ق ربیع الاول ۱۵ (۱۲۷۴ ع جون):

د دریا خان افریدي د ورور تاتارخان فاتحې ته ورغی.

* ۱۰۸۵ ق د جمادی الثاني وروستی (۱۲۷۴ع):

په تیرا کې یې ځلور میاشتې پوره کېدونکې وې، چې د یوسفزیو د ملکانو (عبدال، طالي او اخترعلي) په بلنه د یوسفزیو پر لوري وخوځېد.

* ۱۰۸۵ ق د رجب وروستی (۱۲۷۴ع):

رستم ته لاړ او هلته یې په شپږو ورځو کې خپله ۹۱۹ بیته منظومه پښتو بازنامه ولیکله:

په نهه سوه اونولس بیته تم شوه
خاتمه ددې نظم په رستم شوه
زر پنځه اتیا کلونه د هجرت دي
د رجب ورځې اخر شوې نهایت دي
په لړم کې مې شروع بازنامه کړه
په شپږ ورځې مې تمامه په خامه کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ۱۰۸۴ ق ربیع الاول (۱۶۷۴ ع جون):
له خوړې نه د تیرا میدان ته ورسېد:
* **۱۰۸۵** د جمادی الثاني وروستۍ (۱۶۷۴ ع اکتوبر):
خان د راز علي او حسن علي په ملګرتیا او د اوښ سورو په بدرګه له تیرا نه یوسفزیو ته روان شو، په بازار کې له ایمل خان سره چې له تیرا نه یوسفزیو ته روان و، مخ شو، خان وایي چې سره کېناستو، خبرې مو سره وکړې، د جاروتو یې راته وویل، خو ما ورته وویل، چې که زه پوهېدلای، چې ته به راځې، نو درته ایسار شوی به وای، اپرېدیو ډېر ستنولم، خو ستون نه شوم، اپریدي مې رخصت کړل، د ښځوبي پر لار د ایمل خان سرې راسره ډکې ته راغله، شپه مې هلته تېره کړه، سبا بېرې راغله، پکې پورې وتم، پر مومندو تېرېدو، ټولو ښه پښتونولي راسره کوله، مېلمستیا یې کوله، مومند مې ښه عالم ولید، خصوصاً نظرمومند عجب ځوان و، کمال خان یې ورور و، زما ډېر خوښ شو، ډېر ننګیالی مېړه و، د پنډیالۍ پر لار تر سیند پورې وتو، په ملاګوریو کې مو شپه کړه، د چنده په لار ټوټۍ او د ختکو سیمې ته راغلم.
* **۱۰۸۵** ق (۱۶۷۴ع):
خپله خاني یې اشرف خان ته وسپارله.
* ۱۰۸۶ ق جمادی الاول لومړۍ (**۱۶۷۵** ع می):
د مردان په شمال لوید یځ **۲۵** میلي کې، برمول ته لاړ او دا بولله یې وبولله:

بیـــا لـــه کومـــه راپیـــدا شـــو دا بهـــار
چـــې پـــه هـــر لـــوري یـــې ملـــک کړلـــو ګلـــزار
د دربیمـــــې خـــــور اول کـــــال د غفـــــو و
مـــا چـــې وې پـــه برمـــول کـــې دا اشـــعار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۲ق د لوی اختر ورځ (**۱۷۷۴** ع د سمبر):
د ګومبت په جنګ کې چې بنګښو ګټلی و ، ژوبل شو ، عبدالقادر خان هم ورسره په همدې جنګ کې ټپي شو ، خان ددې جنګ انځور داسې ایستلی دی:

همګـــــي ځوانـــــان زمــــا د زړه ارمــــان دي
پکـــې بېلـــه د عبـــدال تانــــده ځـــواني وه
د غلــــیم ســـره پـــه آس غــــاړه غـــړې شــــو
د عبــــدال د مړنتــــوب بخــــره کــــاني وه.

✷ ۱۰۸۲ق/ دربیمه خور/ جمادي الاول (**۱۲۷۵**ع اګست):
نظام زوی یې ومړ، چې تاریخي ماده او ویرنه یې خان دا وویله:

خدایــه وبخښــې نظــام ځــای یــې جنــت کــړې
کـــه د پــلار پـــه رضــا شـــي ځنـــې رضـــا و
پـــه دربیمــه خــور کـــې ومـــړ کـــال ((غفـــو)) و
شـــپږ ویشـــت کالــــه یـــې د عمـــر وو برنـــا و

✱✱✱

د نظـــام د غـــشي یـــو برابـــر نــــه دي
کــه خوشــال پــه زړه خــوړلي ډېـــر تاوکـــه
مګـــر زړه یـــې د هـــاتي وي چـــې زغمـــي یـــې
دا شـــیتی چـــې د خوشـــال پـــه زړه شـــوه لکـــه.

✷ ۱۰۸۲ دربیمه خور اوومه (**۱۲۷۵** اګست):
ملک عبدال، اختر علي او طالي برول ته ننواتې ورغلل او د هر ډول مرستې لوز او ژمنه یې ورسره وکړه، د سوات د تګ بلنه یې هم ورکړه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان وايي: ((زه هم د دوی په مصلحت دايم سوات لره روان يم، هر چې د خدای رضا شي، هغه به وشي))

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

د مغولي صوبه دار سيد اميرخان خوافي د دوستۍ په ويار له ځوترې نه پېښور ته د پښتنو او مغولو ترمنځ د سولې راوستو لپاره راغی، د شهزاده معظم شاه عالم هر کلی يې هم وکړ او دا غزله يې هم په پېښور کې وويله:

د بـــې ننگـــه پښـــتنو لـــه غمـــه مـــا
لويـــه پرېښـــوه ونيولـــه کمـــه مـــا
هـــاتي ځکـــه پـــه ســـرلوڼي تـــورې خـــاورې
چـــې خبـــر کـــړ د خوشـــال لـــه غمـــه مـــا.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۶۷۷ ع):

خان ددې کال د سولې او له هنده د شاه عالم د راتگ يادونه داسې کوي:

پـــه دا کـــال چـــې شـــاه عـــالم راغـــی لـــه هنـــده
صـــــلحه وشــــــوه دمغولــــــو د افغــــــان.

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

له امير خان خوافي سره تر فتح اباده (دجلال اباد پـه لويـديځ کې) پـورې ملگرتيا وکړه.

✷ ۱۰۸۸ق زمری (۱۶۷۷):

دا يې ددغه کال ويلې ځلوريزه ده:

ســـږ کـــال چـــې کـــال د ((رحمـــت تـــم)) دی
بـــاران پـــه هـــر چرتـــه پـــه غـــره پـــه ســـم دی
پـــس لـــه شـــپږ مياشـــتو پـــه چنگـــانړ شـــروع شـــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــــه هـــــره ورځـــــې، تـــــر نـــــيم ضـــــيغم[*] دی.

دا بوللـه يې هم پر همدغه کال وويله:

شـــــپږ اووه مياشتـــــې پـــــه هنـــــد پـــــه خراســـــان
چـــــرته ونـــــه شـــــه پـــــه ســـــم پـــــه غـــــره بـــــاران
دا ســـــږ کـــــال چـــــې يـــــې تاريـــــخ ((رحمـــــت تـــــم)) دی
پـه وګـــــړي مبـــــارک دی پـه هر شـــــان.

---

[*] د زمري يا اسد مياشت

(c) ketabton.com: The Digital Library

✶ ۱۰۸۸ زمری ۲۹ (۱۲۷۲ ع)
تر شپږ میاشتې وچکالۍ وروسته د مسلسل باران یادونه دا سې کوي:
چــې بــاران پــه جهــان وشــو پــس لــه یاســه
فـــتح البـــاب و پـــه تحویـــل د ســـرطان
د اســـد تـــر نویشـــتمه ورځ پـــه ورځ شـــي
پـــه بـــاران ســـره نهـــال شـــو درســـت جهـــان.

✶ ۱۰۸۸ ق (۱۲۷۲ع):
د خپلو مړو هلکانو (زامنو او لمسو) غم په همدې بولله کې دا سې ژاړي:
د بـــر زمـــوږ د خپلخـــانې هلکـــان ومـــړل
داغ د زړه دی ((عبـــدالله)) د یحیـــی خـــان
پـــه ((نیـــک نـــام)) پســـې کـــه زړه درانـــه چـــوي
د بـــاکو خـــاطر خوشـــال شـــو پـــه ((کـــامران))

✶ ۱۰۸۹ ق صفر د حمل دولسمه (۱۲۷۷ ع اپریل):
د ګرانۍ او وچکالۍ یاد په دې قطعه کې دا سې کوي:
د نـــــو روز پـــــه دولـــــسم
میاشـــت صـــفر کـــال د غفـــط و
غـــله ګرانـــه کښـــت زبـــون شـــو
پـــــه عالـــــم نـــــازل خـــــط و

✶ ۱۰۸۹ ق رمضان (۱۲۷۸ ع جون):
فالنامه یې نظم کړه.
✶ ۱۰۸۹ جمادی الاول اوومه (۱۲۷۸ ع جون):
سوات ته لاړ او اووه میاشتې هلته پاتې شو.
✶ ۱۰۸۹ ق د کمکي اختر ورځ (۱۲۷۸ ع فبروري)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل فقهي اثر (فضلنامې) نظمول يې چې په روژه کې يې پيل کړي وو ، د اختر پر ورځ پای ته ورسول.

دا ســـر کـــال چـــې د غـــفط دی
يـــو کـــتاب مـــې پـــه نمـــط دی
پـــــه روژه کـــــې الـــتيام شـــه
د اخـتــــر پـــــه ورځ تـــمام شـــه

✷ ۱۰۹۰ق (۱۲۷۸ع):
ددې بې مطلعې بوللې د بوللو کال:

قســـمت خـــو چـــارې راوکـــړې
ننـــداره د درســـت جـهـــان شـــوم
نـــه ګـــناه نـــه مـــې تـقصـــير و
د بادشـــاه پـــه بنـــد زنـــدان شـــوم
اوس زرنـــوي کـــال دهجـــرت دی
چـــې بـــاني ددې بـيـــان شـــوم.

✷ (۱۰۹۰ ق رجب دربیمه (۱۲۷۹ ع د سمبر):
د کـواړ د ډوډي پـه جنـګ کې يـې چې د مغـولي لاسـپوڅو پـه لمسـون ونښت، د مغولو د پلوي بنګښو لښکرو ته ماته ورکړه، دا سوبه يې داسې انځورلې ده:

د اســـد تحويـــل زر يـــو نـــوي رجـــب و
پـــه دربـــيم د جنـــګ اغـــاز شـــو دا کـــلام
پـــه غلـــيم بانـــدې دې هســـې فـــتح تـــل وه
لکـــه دا فـــتح چـــې وشـــوه والســـلام

محمد اسمعيل يون   سمسور ويب پانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۹۱ ق رمضان د میزان لومړۍ (۱۷۷۹ ع سپتمبر)
دا قصیده یې وویله:

راشـــــه واوره د داســــــتان
نیـــک و بـــد پکـــې بیـــان
د اویـــا کلونـــو اوس یـــم
پـــــه دا مـــــاه رمضـــــان
کـــال زر یـــو نـــوي هجـــرت دی
هـــم تحویـــل دی د میـــزان

دا قصیده یې هم پر همدغه کال په ((نړۍ)) (✴) کې وبولله:

چـــې مـــې ولیـــده د خپلـــو زویـــو کـــار
زویـــه واړه ځګرخـــون دي د خپـــل پـــلار
دهجـــرت زر ســـل کلونـــه نـــه تـــرې کـــم
چـــې نـــړۍ کـــې مـــې اغـــاز کـــړه دا اشـــعار

✴ ۱۰۹۲ ق جمادی الاول پنځمه (۱۷۸۰ ع - جون):
د اشرف خان پرځای یې بهرام خان ته مشري وسپارله.
✴ ۱۰۹۲ ق (۱۷۸۰ع):
ددې بې مطلعې بوللې یا قصیدې د بوللو کال:

زمـــا مـــــشران زویـــــه
چـــې یـــې کـــار شـــو امتحـــان
زر دوه نـــــوي د هـــــجرت
ګـــوره ځـــه وکـــا اســـمان

✴ ۱۰۱۳ق / ۱۷۸۱ع:

(✴) د یـو کـلي نـوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا غــزل یــې د هــمدې کال وینا ده:

پارینـــه چـــارې چـــې ســـږ نـــه شتـــه خوشـــاله
دا د ســـږ چـــارې بـــه هـــم نـــه وي تـــر کالـــه
دا ســـږ کـــال چـــې دغفـــج دی چـــې غفـــد شـــي
امیـــدوار اوســـه لـــه بختـــه لـــه اقـــباله

✷ ۱۰۹۵ ق محرم (۱۲۸۳ دسمبر):

دا بولله یې وبولله:

زه د شـــعر پـــه کـــار هـــېڅ نـــه یـــم خوشـــال
ولـــې خـــدای مـــې کړپـــه غـــاړه دا مقـــال
نـــوې میاشـــت دمحـــرم غصـــه یـــې کـــال دی
پـــه غلـــیم مـــې غصـــه وورېـــژه دا کـــال
خدایـــه هـــومره مهلـــت ورکـــړې پـــه دنیـــا کـــې
چـــې کـــاږه کارونـــه ســـم کانـــدي خوشـــال

✷ ۱۰۹۵ ق (۱۲۸۳ ع):

پر دغه کال یې د پښتو اشعارو شمېره څلو ښت زرو ته ورسېده:

✷ ۱۰۹۵ ق شعبان (۱۲۸۳ ع):

د برات دلومړۍ شپې د خوب انځور داسې کوي:

شـــپه د بـــرات وه، یـــو خـــوب مـــې ولیـــده
کـــال یـــې ((غصـــه)) دی هـــر کـــور مـــې ښـــه لیـــده
دوه تـــورې مـــاتې شـــوې، یـــوه مـــې روغـــه شـــوه
دویـــم صمصـــام مـــې پـــه رغېـــده ولیـــده

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۹۷ق (۱۶۸۵ع)

ددې کال د ټولنيزې وضعې انځورونه يې په دې بې مطلعې بوللې کې داسې کړې ده:

سـږ کـال چـې دغـواص دی
پـه هـر لـوري دي تبـژن
د مـرګ تبـې يـو څپـر دی
د ژونـدون تـبې بـل څپـر

د خپل درويشت کلن ((بختناک)) زوی د مړينې ياد هم په همدې قصيده کې کوي:

بخـت نـاک پـه دوه هفتـې شـي
تـر فـانـي جـهانـه سـېر
ژونـدی و درويشـت کـاله
زلـمـيتوب شـه بـاندې زلېـر

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۵ ع):

ددې بوللې په ترڅ کې د ۱۰۹۷ کال له وبا نه د خلاصون او د خپل يوې مېرمنې د بختناک دمور، د يوه زوی ((بختناک)) او يوه لمسي (سرفراز) د وير ياد داسې کوي:

د غـواص د کـال وبـا
خـدای يـې مـه راولـه بيـا
بختنـاک مـې پکـې ومـړ
مـور مـې هـم بـو تـه قضـا
يـو هلـک يـې و راپـاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورپســـــــي شـــــه زر فنــــــا
ســـــــــرفراز د ســـــــعادت و
ښـــه لمســـــى مـــــې و زېبـــا
پـــه دا كـــال لـــه مـــا قضـــا كـــړ
پـــــه ارمـــــان ارمـــــان جــــدا
كـــــال حصـــــغ شـــــو وبـــــا لاړه
هـــم عســـرت كـــړه راتـــه شـــا
يـــو خوشـــال دا دعـــا نـــه كـــا
درســـــت جهـــان كـــا دا دعـــا

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۲۸۲ ع):
پر دغه كال يې يو زوی طاهرخان، مومند يو ختكو وواژه، (تاريخ مرصع ۱۲۵۱) يو يې لمسى د بهرام خان زوی معظم ومړ چې خان يې وير په دې توگه كړی دی:

مـــا د معظـــم پـــه ليـــدو مينـــه ماتـــه نـــه كـــړه
څـــه د قضـــا رنـــځ و پـــه هفتـــه كـــې څـــه و څـــه شـــو
دربغـــه دربغـــه دربغـــه كـــه يـــې مـــرگ پـــه بدلېـــده وای
څـــو بـــه مـــې پـــرې وركـــړل، ولـــې مـــرگ مېلمـــه د ده شـــه
ښـــه تـــاريخ يـــې راغـــى (بـــې بـــدل معظـــم)
خوشـــال دده نيكـــه دی، دنيكـــه يـــې داغ پـــه زړه شـــه

✷ ۱۰۹۹ ق شعبان (۱۲۸۸ ع جولای):
ديوان يې د اپريديو په چانكوړ كې (د چراټ په جنوب لويديځ كې) بشپړ شو.

✷ ۱۱۰۰ ق ربيع الثاني ۲۸ جمعه (۱۲۸۹ ع فبروري) شلمه د ۱۰۲۸ د كب لومړۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمو ږ ستر خان خوشال خان خټک اخر تر ۷۸ کاله سترې او نيمګړې ژوندانه وروسته د ژوند امانت د خپل حقيقي څښتن حضور ته وسپاره. (انا لله و انا اليه راجعون)

خان تر جامې بدلولو لږ دمخه هم د پښتنو بې ننګې په دغو ټکيو ژړله:

پښتانه چې بې ننګي کا څوک يې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه.[1]

دويم څپرکى

د خوشال بابا اثار

خوشال بابا د ستر فکري نبوغ او ژور تخيل خاوند و. له خپلو ګڼو سياسي اوټولنيزو بوختياوو سره سره يې يوه شيبه هم قلم او کاغذ له ګوتو لرې نه کړ او له شمېره وتي اثار يې وليکل.

که موږ د خوشال سياسي او ټولنيز ژوند وڅېړو او د هغه مبارزې او مصروف ژوند ته نظر وکړو او بيا د هغه ليکلو اثارو ته پام وکړو، نو ويلاى شو چې خوشال بابا د نړۍ داسې يو ستر ليکوال دى چې د نړۍ هېڅ ليکوال هم په داسې يو سخت، تنګ او کړکېچن ټولنيز او سياسي چاپېريال کې دومره اثار نه دي ليکلي.

ختيځپوه ميجر راورټي انګريز د بابا د ټولو اثارو شمېر (۲۵۰) عنوانه ښودلى دى. کله چې د بابا نبوغ او تخيل ته ګورو، نو د راورټي خبره له مبالغې ډکه نه برېښي. د بابا د اثارو بله ارزښتمني په دې کې ده چې د ژوند بېلابېلو خواوو ته ځانګړې شوي او په هره خواکې په داسې ژور فکر ليکل شوي چې تر ده دمخه خو يې هېڅ سارى نه و آن تر ده وروسته هم، چا په هغو برخو کې داسې اثار نه دي پنځولي.

---

[1] محمد اصف صميم، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني، پېښور، ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکار، سیاست، ادب، صحت، سفر، فلسفه، تصوف، عرفان، مبارزه، ښوونه او روزنه، ټولنپوهنه او د ژوند نورې خواوې، ټولې په کې رانغاړل شوې دي. د خوشال بابا ټول لیکل شوي اثار تراوسه پورې لاسته نه دي راغلي، خو د وخت په تېرېدو سره کېدی شي نور اثار یې هم لاسته راشي. موږ به دلته د بابا هغه اثار معرفي کړو چې تراوسه لاسته راغلي او یا یې یوه برخه د څېړونکو تر ګوتو شوې ده:

محمد اسمعیل یون　　　　　　　　سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د بابا منظوم اثار

۱- دېوان خوشال خان ختک:

دا دېوان د ډاکتر ايچ ډبليو بيليو په سمون، اوډون او د سلطان بخشي داروغه په اهتمام د پېښور چلخانې په چاپخونه کې پر ۱۸۶۹ يا ۱۸۷۰ کال چاپ شوی دی. (۲۰۸) مخه لري، بشپړ دېوان نه دی، خو د خوشال د کلام د هرې برخې بېلگې لري.

دېوان خوشال خان ختک:

په ۱۲۸ مخونو کې د لاهور په کريمي چاپخونه کې چاپ شوی دی. د چاپ نېټه يې ځرگنده نه ده، خو داسې ښکاري چې تر ۱۹۲۰ کال وروسته چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خان ختک بزبان افغاني و فارسي:

دا د خوشال خان ختک د کلام منتخب دی، چې دوه برخې لري؛ لومړۍ برخه يې ۵۲ مخه لري او دويمه برخه يې ۱۲۸ مخه ده. د دېوان د منتخباتو اهتمام د پېښور د قصه خوانۍ بازار د کتاب سوداگر کهرک سنگهـ له خوا شوی دی. په دې انتخاب کې غزلونه، قصيدې، قطعې او څه رباعي هم راغلي دي. دا منتخب د ډاکتر ايچ ډبليو بيليو له دېوان څخه راچاڼ شوی او بيا چاپ شوی دی.

دېوان خوشال ختک بزبان افغاني و فارسي:

د خوشال بابا د کلام دا ټولگه هغه ټولگه ده، چې د سلطان بخش داروغه په اهتمام چاپ شوی و او بيا پر ۱۹۲۹ کال د حاجي عبدالرحمن په غوښتنه د مولانا عبدالمجيد افغاني په مقدمه يو ځل بيا په ۲۰۸ مخونو کې چاپ شو.

د خوشال مرغلرې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا د کلام دا ټولګه چې غزلونه، قصيدې، قطعې، رباعي او نور شعري شکلونه په کې راغلي، د علامه عبدالحی حبيبي په هڅه او زيار پر ۱۳۱۷ ل ۱۹۳۸م کال په کندهار کې چاپ شوې ده، دا ټولګه ۱۱۲۸ مخه لري.

کليات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د خوشال بابا غزلونه، قصيدې، قطعې او نور متفرقه شعرونه راغلي دي. تکړه څېړونکي دوست محمد کامل مومند پرې حاشيه او سريزه ليکلې ده. دا کتاب پر ۱۳۷۱هـ ق ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد له خوا چاپ شوی او همدا کتاب دويم ځل پر ۱۹۶۰ کال بيا چاپ شوی دی.

د خوشال خان خټک کليات لومړی ټوک:

د خوشال بابا د شعرونو دا کليات پر ۱۹۷۹ (۱۳۵۷) کال د بابا د درې سوه يم تلين په درناوي، د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. د بابا (۹۱۰) غزلونه په کې خوندي شوي او (۵۱۹) مخونو کې چاپ شوی دی. دا کتاب پر ۱۹۸۰ کال بيا چاپ شوی او پر دواړو چاپونو يې ډاکتر ګل محمد نورزي او محمد صديق روهي سريزې ليکلې دي.

منتخبات خوشال:

د پېښور پښتو اکېډمي، پر ۱۹۵۲م کال په ۳۲۰ مخونو کې چاپ کړی دی. سيد انورالحق يې په نثر، اردو ژباړه هم کړې ده.

کليات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د بابا غزلونه راغلي دي، شېرشاه ترخوي ترتيب کړی، سريزه يې پرې هم ليکلې ده، د (۱۹۸۵)يا (۱۹۸۲) کال په پيل کې عظيم پبلشنګ هاوس پېښور کې چاپ کړی دی. د مخونو شمېر يې (۳۷۲) دی.

ارمغان خوشال:

د بابا د شعرونو دا کتاب سيد رسول رسا ترتيب کړی او يوه اوږده سريزه يې هم پرې ليکلې ده. دا کليات تر ټولو لوی دی، چې فضل نامه، بازنامه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سواتنامه نامه هم په کې دي او پر **۱۹۲۴**م کال په پېښور کې چاپ شوی دی، د مخونو شمېر يې (۱۱۷۷) دی.

د خوشال رباعيات:

په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا په ۱۹۷۰م کال چاپ شوی، چې (۲۹۹) مخونه لري.

۲- د خوشال خټک کليات دويم ټوک:

دا اثر پر ۱۳۷۰ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په کابل کې خپور شوی او د خوشال بابا يو شمېر داسې غزلونه، قصيدې او نور شعرونه په کې راغلي، چې په لومړي ټوک کې نه شته.

۳- بازنامه:

دا کتاب په مثنوي فورم کې ليکل شوی او د ليکلو کال يې **۱۰۸۵**هـ ق دی. دا کتاب پر **۱۹۵۳**م کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی او **۲۷** مخونه لري. پوهاند صديق الله رښتين پرې حاشيه ليکلې او سمون يې کړی دی. په کتاب کې د بازونو د روزنې، پالنې او د رنځونو علاج په باب معلومات راغلي دي. دا کتاب د همېش خليل په حاشيه او سمون پر **۱۹۸۵**م کال د خوشال ريسرچ سيل له خوا هم چاپ شوی دی.

۳- سوات نامه:

دا هم د بابا يوه مثنوي ده، چې پر **۱۰۸۲** هـ ق کال ليکل شوې او د سوات د سيمې جغرافيايي، ټولنيز او کلتوري حال په کې بيان شوی دی. دا کتاب دخوشال د درې سوم تلين په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. استاد عبدالحی حبيبي پرې سريزه ليکلې ده، د پېښور د اسلاميه کالج د انګريزي ژبې پروفيسور شکيل احمد، سوات نامه په انګريزي ژباړلې او حاشيه يې پرې ليکلې ده، چې پېښور پوهنتون ورته پرې د (ايم فل) ډګري ورکړې ده. سواتنامه د همېش خليل په سريزه پر **۱۹۸۲**م کال خوشال ادبي و ثقافتي جرګې اکوړه خټک له خوا چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سواتنامه په تاریخ مرصع کې هم راغلې او ارمغان خوشال کې هم چاپ شوې ده.

۴- فضل نامه:

دا کتاب هم په مثنوي فورم کې لیکل شوی دی. د لیک نېټه یې **۱۰۸۹**هـ ق کال دی. فقهي مسایل په کې څېړل شوي دي. یو څه برخه په کې د طب په باب هم شته. دا کتاب پر **۱۹۵۲**م کال د محمد عبدالشکور په سریزه د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. اصل متن یې (**۲۵۰**) مخه دی.

۵- طب نامه:

دا کتاب هم په لنډ بحر په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د بابا د **۲۸۲** تلین په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. دا کتاب بیا د همېش خلیل په حاشیه، لټون او سمون په پېښور کې خوشال ادبي جرګې اکوړې چاپ کړی دی او بل ځل بیا د میا تقویم الحق کاکاخېل په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر **۱۹۸۵** کال چاپ شوی دی. طب نامه په نظم لیکل شوې او طبي مسایل په کې څېړل شوي دي.

۶- اخلاق نامه:

دا هم یوه مثنوي ده چې حمد و نعت، مذهبي او اخلاقي مسایل په کې راغلي دي. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۱م کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی دی.

دا اثر (۱۷۲) مخه لري. همېش خلیل یې لټون او سمون کړی. دا کتاب په جلا بڼه، د قامي مکتب پېښور له خوا هم چاپ شوی دی. اخلاقنامه وروستي ځل د حبیب الله رفیع په سریزه، سمون او سپړنو پر ۱۳۸۰ ل کال په ۱۲۷ مخونو کې په لاهور کې چاپ شوې ده.

۷- فراق نامه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم منظوم اثر دی، بنه يې زياتره د مثنوي ده. د خوشال بابا د زندان د شپو ورځو اثر دی. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۲ کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی او بل په ځانګړي ډول د همېش خليل په سمون، لمنليکونو هڅه او هاند دقامي مکتبه پېښور له خوا پر ۱۹۸۳ کال چاپ شوی دی.

فراقنامه په کابل کې هم پر ۱۳۲۳ل کال چاپ شوې ده. خو دريم ځل پر ۱۳۸۰ل کال د سرمحقق زلمي هېوادمل په سريزه، سمون او تعليقاتو د پښتون کور له خوا د (۵۰۰) ټوکو په شمېر په ۲۱۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۸- فالنامه:

دا کتاب د فال کتلو او د هغې په پوهې پورې اړه لري. د حبيب الله رفيع په سمون د خوشال ريسرچ سيل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوې او (۸۲) مخونه لري. دا اثر دويم ځل د همدې ليکوال له خوا د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې په لګښت پر ۱۳۸۰ل کال په لاهور کې چاپ شوی دی. دا اثر د مثنوي په فورم کې ليکل شوی دی.

۹- نام حق:

نام حق د خوشال بابا هغه اثر دی چې د فارسي له (پنج ګنج) څخه ترجمه شوی دی. خوشال بابا دا ژباړه په ۱۰۶۲هـ کال کې بشپړه کړې ده. په دې اثر کې ځينې ديني مسايل لکه روژه، لمونځ او د هغو فرايض تشريح شوي دي. دا اثر د همېش خليل په سريزه په ۴۰ مخونو کې په پېښور کې پر ۱۹۹۲ کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د بابا منثور اثار

خوشال بابا د خپلو ډېرو منظومو اثارو تر څنګ، ګڼ شمېر منثور اثار هم لري، چې د ژوندانه پر بېلابېلو خواوو رڼا اچوي، دلته يې هغه اثار معرفي کوو چې د زماني له بادونو او ګردونو خوندي پاتې او يا يې څېړونکو او خوشالپوهانو ته ثرک معلوم دی:

۱- دستار نامه:

د بابا د نثر کتاب دی چې په رنتهبور زندان کې يې د اسارت په ورځو شپو کې ليکلی او لومړی ځل پر ۱۳۷۱ هـ ق، **۱۹۵۲**م کال د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. عبدالشکور صاحب پرې سريزه ليکلې ، سمندرخان سمندر او دوست محمد کامل مومند يې پېژندنه کړې ده. دا کتاب پر **۱۳۴۵**ل - **۱۹۶۶**م کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا هم چاپ شوی، چې پوهاند صديق الله رښتين پرې سريزه ليکلې ده. د پېښور چاپ اصل متن **۲۷۸** مخه او د کابل چاپ **۱۴۵** مخه دی. د دستارنامې اردو ژبې ژباړه طاهر غزنوي کړې ده او پر ۱۹۸۰م کال پښتو اکېډيمۍ پېښور چاپ کړې ده.

۲- زنځيري يا خط نامه:

دا د ليک يو ډول دی چې د بابا له کورنۍ سره اړه لري. دا کتاب د حبيب الله رفيع په حاشيه او هڅه د خوشال ريسرچ سيل پېښور له خوا پر **۱۹۸۵** کال په **۱۷۲** مخونو کې چاپ شوی دی.

۳- هدايه:

له عربي ژبې څخه فقهي مسايلو په باب د بابا نثري ژباړه ده چې ديني مسايل پکې څېړل شوي دي.

۴- بياض:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نثر کې د خوشال یو ډېر ښه اثر دی. ځینې تاریخي برخې هم لري، چې افضل خټک په تاریخ مرصع کې نقل کړي دي.

۵- فرخ نامه:

د تورې او قلم بحث دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۶- ائینه:

دا هم یو دیني کتاب دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۷- خټکنامه:

د خوشال بابا بل اثر دی چې د خټکو د اصل و نسب په باب معلومات په کې راغلي دي. دا لیکنه په تاریخ مرصع کې هم راغلې او افضل خان خټک هم پرې خپل نظر ورکړی دی. د بابا دا اثر په مستقل ډول پر ۱۳۸۰ل کال د حبیب الله رفیع په سریزه د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی دی. (۳۹) مخه لري.

۸- نسبنامه:

نسبنامه د خوشال خان خټک بل اثر دی چې افضل خان خټک په تاریخ مرصع کې راوړی او ځای پر ځای یې خپل نظر او فکر هم په کې ګډ کړی دی. دا اثر په مستقل ډول د حبیب الله رفیع په سریزه، سمون او سپړنه پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی او د ټولو مخونو شمېر یې (۲۹) دی. په دې کتاب کې خان د خپلې کورنۍ پېژندنه کړې ده.

۹- ساعتنامه:

د خوشال بابا یو بل ډېر کوچنی او منثور اثر ګڼل شوی، چې حبیب الله رفیع پرې سریزه لیکلې او سمون یې کړی. په دې اثر کې د ساعت او وخت او سفر په باب لنډ معلومات راغلي دي. دا اثر له سمون، بشپړتیا او سریزې سره ټول (۲۰) مخه لري او پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- هندو کو هنامه:

د خوشال بابا يو منثور يونليک دی، چې د دده دوو جګړه ييزو سفرونو بيان کوي. ددې يونليک متن هم له تاريخ مرصع څخه را اخيستل شوی، دا کتاب د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې پر ۱۳۸۰ ل کال چاپ شوی او سريزو سره (۲۵) مخه لري.

۱۱- وصيتنامه:

د خوشال بابا يوه بله ليکنه ده چې په تاريخ مرصع کې د هغه لمسي افضل خان خټک خوندې کړې ده. دا ليکنه په مستقل ډول د حبيب الله رفيع په سريزه پر ۱۳۸۰ ل کال په لاهور کې په ملت چاپخونه کې چاپ شوې ده. د کتاب لګښت د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا برابر شوی او د سريزو په ګډون يې د مخونو ټول شمېر (۱۷) ته رسېږي. په دې ليکنه کې خوشال بابا خپلو زامنو او لمسو ته له نورو سره د چلند او سلوک په باب نصيحتونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريېم څپرکی

د خوشال بابا د اند ځينې خواوې

خوشال بابا د علم او تفکر يو کان دی، هر څوک چې پر خوشال څېړنه کوي، نو دده د فکر ژورليد ته متوجه کېږي، د ژوند يو ډګر هم د بابا د فکر له پلوشو تياره پاتې شوی نه دی، خو د بابا د فکر د ټولو خواوو څېړنه، کتاب نه، کتابونو ته اړتيا لري، موږ به دلته په ډېر لنډيز او چاڼېز ډول د بابا د فکر ځينو خواوو ته نغوته وکړو:

صوفي خوشال

کله چې څوک د خوشال بابا د شعرونو ظاهري ښکلا او خپله د بابا رندانه او شاعرانه مزاج ته ګوري، نو داسې يو شخصيت يې په ذهن کې تداعي کېږي چې خوشال داسې يو رند، مست، ازاد او باغي شاعر دی، چې يوازې د ښکلا په ميو مست دی او نور نو د ژوند د اسرارو تل ته نه دی ښکته شوی او د معرفت په خوږلنيو کې يې خپل روح نه دی لمبولای، خو کله چې د بابا د کلام په سمندر کې اوږد سفر وکړي، نو بيا ورته معلومېږي چې د بابا د فکر په سمندر او د تخيل په اسمان کې د معرفت څومره مرغلرې او څومره ستورې بلېږي، کله چې موږ د بابا صوفيانه کلام ته پام کوو، نو يو داسې بشپړ صوفي زموږ په نظر راځي چې له عبادت او رياضيت پرته يې بل هېڅ کار نه دی کړی. هغه د خدای معرفت د بنده لويه نېکمرغي ګڼي او هغه چا ته چې خدای پاک دا ځواک ورکړی وي، هغه د خدای خاص خاص بنده ګڼل دي. دی وايي که انسان غواړي چې هغه لوی نقاش (خدایؒ) وپېژني نو به دا وي چې خپل ځان وپېژني، چې څنګه او چا جوړ کړی يم، لکه يو انځورګر چې يو انځور جوړ کړي او پر دېوال يې وځړوي، نو خلک بيا ټول دهغه انځورګر صفتونه پيل کړي ، دغسې چې خدای(ج) په خپل کرم او پوهې انسان جوړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی، باید موږ متوجه شو او د همدې انسان پېژندنې له لارې خپل رب او اصلي نقاش وپېژنو. بابا په خپل یو کلام کې وایي:

صـــورتګر چـــې ښـــه صـــورت پـــه د ېـــوال ســـاز کـــا
کـــــل عـــــالم پـــــه صـــــفت ژبـــــان د راز کـــــا
د هغـــــه نقـــــاش پـــــه صـــــنع نظـــــر نـــــه کـــــا
چـــې لـــه څـــه څـــاڅکي نـــه دا نقـــش و طـــراز کـــا
ســـترګې، وروځـــې، پـــوزه نـــور کېـــږدي پـــه مـــخ کـــې
غـــاښ و شـــونډې، ژبـــه، خولـــه ســـره پـــرداز کـــا
یـــو ســـر بـــل ســـر پـــه ســـر جـــوړ کـــا دوه غوږونـــه
چـــــې پـــــه دواړو اورېدنـــــه د اواز کـــــا
بنـــد پـــه بنـــد د لاســـو ګـــوتې و بلـــه کېـــږدي
ســـر ترپایـــه درســـت صـــورت ســـره یـــو رازکـــا
کـــه څـــوک زرکتابـــه وکښـــي لـــه دې بابـــه
کـــه پـــه کښـــل شـــي زر بـــه نـــور پســـې اغـــاز کـــا
هـــر وېښـــته چـــې پـــه صـــورت بانـــدې لیـــده شـــي
کـــه پـــرې ځیـــر شـــې د شـــناخت ور بـــه درتـــه وازکـــا
خـــاص بنـــده د خـــدای هغـــه ګڼـــه خوشـــاله
چـــې د ځـــان پـــه معرفـــت یـــې ســـرفراز کـــا[1]

د تصوف ډېر تعریفونه شوي دي، چا ورته د فاضله اخلاقو او چا ورته د رباني عشق حصول ویلی دی، څوک وایي چې له لوی خدای(ج) سره د مانا او معاملې ساتل تصوف دی. شیخ عبدالقادر جیلاني وایي چې د خدای(ج) او

---

[1] د خوشال ختیک کلیات، لومړی ټوک، د علومو اکاډمی، ۱۳۵۸ل کال، ۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنده ترمنځ چې کوم حجابونه دي د هغو لرې کول تصوف دی، حمزه بابا وايي: ((دانسانیت له عنصر نه د حیوانیت او ملکیت تسلط پورته کول او دا دواړه د انسانیت تابع کول تصوف دی)).

هر صوفي چې کله د تصوف لاره نیسي، نو یو استاد ته اړتیا لري، چې د تصوف په اصطلاح کې ورته شیخ ، مرشد او پیر وايي، چې پرته له هغو ورته په دې لاره تګ ډېر ګران او له خطره ډک وي. خوشال بابا هم همداسې یو مرشد درلود ، دی د حضرت شیخ رحمکار کاکا مرید و لکه چې وايي:

((طریقت کې مقلد د شیخ رحمکار یم))

او په یو بل ځای کې ترې مرستې غواړي:

د خوشال تکیه په خدای ده   بیا په تا ده رحمکاره

د تصوف له مخې که یو انسان د خدای(ج) د ټولو صفاتو هنداره وي، خو یو صفت یې دا هم دی چې هغه مرکزي حیثیت او د نورو ټولو صفتونو لپاره د محور حکم لري او هغه د انسان د تخلیق منشا ده چې مرکزي صفت لري.

په تصوف کې لومړی درجه د فنا فی الشیخ ده او هر کله چې دا فنا حاصله شي نو بیا سالک د فنا فی رسول مرحلې ته تیار شي او له دې مرحلې نه بیا د فنا فی الله او په پای کې بیا د بقا بالله مرتبه حاصلوي، چې د سالک ژوند ومري. خوشال وايي:

زه هاله د عاقبت ناوې قبول کړم
چې یې خپله تمنا ورکړه په مهر

تر هغه چې انسان په خپل فطرت غالب نه شي، هغه پر خپل وجود نه شي واکمنېدلای، د کائیناتو تسخیر خو لا ډېره ګرانه خبره ده.

خوشال وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا هاله د یګانګۍ له حاله لاف کړه
ته د غیرو اندېښنې له زړه خارج کړه

***

ترې په سل رنګه ګلونه شګفته شي
هر سړی چې خاکساري واخلي ځان خاک کا

***

چې دې زړه هغه به ووینې خوشاله
خو یوه قطره که تېر شي تر درخته

***

تر مطلوبه پورې شرط د رسېدو دی
که تمامه لار په وینو شي الوده

***

نور څه نه شته لا نندې باندې
واړه دی دی چې څه کاندي

***

یو وهم که څه دي چې په خلکو باندې پېښ شو
دنیا دنیا هېڅ نشته که نمود که نا نموده

***

مخ د یار له خط و خاله مستغني دی
د غني وي هر اسباب له خپله کوره

د خوشال په شعرونو کې د تصوف دواړه برخې (وجودي) او (شهودي) تر سترګو کېږي او د دواړو ښودنه یې کړې ده.

جدايي نشته وصال ځینې بعد وهم وخیال دی
له هغه چې هم خانه وم هم خانه یم لا تراوسه
هغه شان له خپله یاره بې وکیله بې ریباره

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه خوشال چې یګانه وم یګانه یم لا تراوسه

***

یار مې هسې رنګه ځای ونیو په سترګو
چې د هر لوري ته ګورم واړه دی دی

***

خدای یو هسې فکر راکړ چې یې ملک راته رڼا کړ
چې په ملک په ملکوت دی پرې خبر یې زړه زما کړ
په اعلی په اسفل واړه راښکاره یې هر اشیا کړ
که په نورو توره شپه ده په خوشال یې سپین سبا کړ

یار د ما څه په کور دننه ناست و
زه بې روحه ګرځېدم دده په مرسته

***

یار په هر لوري جلوه کا ورته ګوره
که دې نه دي د لیدلو سترګې پټې

***

که دې سترګې د عرفان شته مبارک شه
د ګلزار په ننداره چې استقلال کړې

***

یو مې بیامونд په هر څه کې
چې مې وکړ د زړه سیر

***

ذرې ته چې دا سې برېښې منوره
که پوهېږې دا برېښنا دې ده له لمره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر خوشال

د خوشال بابا د ليکوالۍ زياته برخه د هغه شاعري ده، چې ده ورته د خپل ژوند (۵۸) کلونه وقف کړي وو. خوشال د خپل ژوند په دې (۵۸) کلن ادبي بهير کې تر (۲۵۰) عنوانو زيات اثار وليکل، چې زياته برخه يې منظوم اثار وو. بابا په خپل دې منظوم کلام کې د ژوند د بېلابېلو خواو منځپانګه خوندي کړې ده.

خوشال په شل کلنۍ کې پر شعر ويلو پيل کړ او لومړنی شعر يې پر (۱۰۴۲ق (۱۲۳۰) ميلادي کال وو ايه چې داسې پيلېږي:

عقـــل ســـل د مصـــلحت بندونـــه جـــوړ کـــا
چـــې د عشـــق ســـيلاب پـــرې راشـــي واړه نـــوړ کـــا

خوشال بابا د خپلې شاعرۍ له پيله بيا تر پايه پورې په بېلابېلو شعري فورمونو کې شعرونه وليکل چې په هغو کې قصيده، غزل، مستزاد، قطعه، رباعي او نور بېلابېل فورمونه شامل دي.

بابا په پښتو شاعرۍ کې د نوې پښتو شاعرۍ بنسټونه کېښودل، د پښتو د شعر مانۍ يې ودانې کړې او کله چې يې پښتو شاعري پيلوله نو دا ژمنه او وړاندوهنه يې هم ورسره کړې وه چې:

د پښتو ژبه به اوس په آب وتاب شي
ما خوشال چې په پښتو شعر بيان کړ

کله چې خوشال بابا د پښتو شاعرۍ عزم وکړ، نو بيا يې ټول شاعران هم وتلل، د هغو نيمګړتياوو ته يې ګوته ونيوله او دا يې هم وويل چې پښتو شاعري تر ده پخوا په ټول تللې نه وه؛ وزن، بحر او عروض يې معلوم نه وو او دا ټول ورته ده جوړ کړل.

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو په حال او په ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره يې د خبرو راته خوند کړ
د میرزا دېوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خويشکی زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر یوه ریشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د وربشو په ډوډۍ به چې يې شخوند کړ

***

کله چې د خوشال بابا شاعري وغوړېده، نو هنګامې يې لور پر لور خورې شوې.

بندوبست د پښتو شعر ما پيدا کړ
ګڼه شعر د پښتو و غير سيال
نه يې وزن نه تقطيع نه يې عروض وو
دوه مصرع يې د ضعيف بحر دوه تال
د غزل يې نه مقطع نه يې مطلع وه
نه صفت نه يې تشبيه نه يې مثال
ګلستان زما د نظم شګفته شو
پرې وهي شيدا بلبله پروبال
ګلدستې يې لور په لورپه ملک خورې شوې
تر کابله تر کشميره تر بنګال

خوشال خټک د خپلې دورې د کلتور او ثقافت يو ځلاند ستورى و او د خپلې زمانې د ډېرو علومو او څانګو په باب يې زيات معلومات په خپله شاعرۍ کې بيان کړي دي. اوس که څوک وغواړي چې د خوشال خټک اشعار ترجمه کړي، نو بايد دايرة المعارف يې تر څنګ وي، ځکه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمان لپاره نه یوازې په شاعرۍ، تاریخ، حقوق، اسلامپوهنه او جنګي مهارتونو کې معلومات په کار دي، هغه باید پر فلسفه، بیولوژي، ښکارپېژندنه او د نورو علومو په څانګه کې هم معلومات ولري. بابا وايي:

درست دېوان مې لکه باغ د علم ګنج دی
پــه کـــې هـر رنګه ګلونه هر نهال

خوشال بابا سره له دې چې پر عربي، فارسي او ځینو نورو ژبو پوهېده او په پارسي کې خو یې ښه شاعري هم کړې ده، خو د خپل ژور ملي شعور له مخې یې پښتو شاعري ډېره زیاته خوښېږي ، نو ځکه خو وايي:

پـارسي شعر مې هم زده
سلـیقـه لـــرم د دواړه
پـــښتو شعر مـې خوښ کړ
هر څوک خپل ګنې ښاغلی

نو ځکه خو یې بیا د پښتو شاعرۍ عروج ته ملا وتړله او هغه یې ډېره لوړه کړه:

پـــه وزن پـــه مضـــمون پـــه نزاکـــت هـــم پـــه تشـــبیه کـــې
پښتـــتو ویـــــل مـــــې عـــــین تـــر پارســـي دي رســـولي

***

هـــــر کـــــلام مـــــې واردات دي یـــــا ایهـــــام دي
چـــې مـــوزون مـــې پـــه تقطـــع د بحـــر بنـــد کـــړ
پـــــه تـــــازه تـــــازه مضـــــمون د پښـــــتو شـــــعر
پـــــه معنـــــی مـــــې د شـــــیراز او د خجنـــــد کـــــړ

خوشال بابا د شعر یو ناپایه سرچینه لرله چې دده د ځوانۍ له کلونو دا چینه را وخوټېدله او بیا دده د عمر ترپایه پورې همدا سې روانه او بهانده

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شوه، د عمر يې لا څو کلونه پاتې وو چې د خپل دېوان بيتونه يې سره حساب کړل او تر (۴۰) زرو پورته شول.

د دېوان مې که بيت بيت سره حساب کړې
تـر څـلوېښتو زرو به تېر شي په سر کال

خوشال بابا د يـو اور ژبي شاعر او ليکـوال پـه توگـه پـر خپلـه ژبـه داسې واکمن و چې له کلمو څخه يې شات ونبات جوړولای شول. د ژبې پر جوړښت او د نظم او قافيې پر فن دومره برلاسی او واکمن و چې ډېر تاريخي، طبي، ټولنيز، سياسي او نور مسايل يې د نظم په تارپېيلای شول، څکه خو يې که فراقنامه هم ليکله، نو پـه نظم کې يـې اچولـه، کـه بازنامـه هم، طبنامـه او سواتنامه هم داسې او همدارنگه نور بېلابېل منظوم اثار.

لنډه دا چې که مـوږ د دنيـا لـه هر شـاعر سره د خوشـال بابـا شـاعري پرتلـه کوو، نو څومره مانيزه رنگارنگي چې د بابا پـه کلام کې خوندي ده، دنړۍ د هېڅ شـاعر پـه کـلام کې نـه ليـدل کېـږي. د هغـو اکثـرو کـې يـوه مـانيزه برخـه رانغاړل شوې ده، يا به تصوف وي يا به رزم وي يابه بزم وي او يا به نور څه، خـو د بابـا پـه کـلام کـې دا ټـولې رنگـارنگۍ شـته، نـو څکـه خـو يـو ايرانـي ليکوال ويلي دي:

((که چېرې فردوسي په رزمي، حافظ په غنـايي او سـعدي پـه تصـوفي يـا عرفاني برخه کې سره يوځای کړو، نو يو خوشال خټک څنې جوړېږي.))

ددې خبرې مانا دا ده چې خوشال داسې يـو څـو اړخيـز شخصيت دی چې يوازې په شاعرۍ کې يې د ژونـد څـو خـواوې رانغـاړلي دي او دده د کـار او مبارزې اند و ژوند نورې برخې خو لا پرځای پرېږده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي خوشال

کله چې څوک د خوشال څو اړخیز شخصیت مطالعه کوي، نو هر اړخ یې چې مطالعه کوي، په پیل کې ورسره داسې فکر پیدا کېږي، چې خوشال به یوازې په همدې اړخ کې دومره رسېدلی وي او بس. خو کله چې ورته ځیر شي په هره برخه کې د پوره فکر او نظر خاوند دی او خبره یې د کاڼي کرښه ده. د خوشال فلسفي خوا هم همداسې ده، کله چې د خوشال په اشعارو او کلام کې د هغه ژور فلسفي لید ته متوجه کېږو، نو هلته مو یو ستر او ژور فلسفي خوشال تر سترګو کېږي، چې ژوندني مسایل یې تر ریالیستي دایرې اخوا په یو فلسفي نظر څېړلي دي.

د خوشال خان فلسفي اند دومره ژور دی چې ((علامه اقبال د خوشال خټک له اثارو نه ګټه پورته کړې او د خودۍ فلسفه یې د خوشال خان له افکارو نه اخیستې ده چې هېڅوک ترې د انکار کولو مجال نه لري. علامه مرحوم په خپلو اثارو کې د خان بابا افکار د بل مشعل په توګه ګڼلي دي او د خوشال خان د ملي وحدت نظریه یې په دې ډول څرګنده کړه، چې ((باید قبایل د ملت په وحدت کې ورک شي؛ ای ملګریه راشه چې د زړه خبره درته وکړم، د خوشال خان هغه قبر هم د ځان لپاره خوښ نه دی چې د مغولو د آسونو ګرد پرې پرېوتی وي.))

د فلسفې یو تعریف دا هم دی: ((څه چې د انسان په ماحول او فضا کې موجود وي او حواس یې درک کولای شي، انسان د هغوی په باب فکر کوي او حکم پرې لګوي.))

همدغه فکر او سوچ خوشال بابا ته هم په مخه ورغلی او ویلي یې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـــا چـــې نظـــر وکـــړ پـــه ذرات پـــه موجـــودات
ګـول پـه جهـان راغلـم تـرې بـه ګـول درومـم هيهـات
يــو ځــادر ترميــان وي فهــم پــاتې شــي لــه کــاره
دا هـــــومره کيســـــې هـــــومره ادراک د ســـــموات
هيڅ نبـي ولــي يــې درســت اســرار مونــدلی نــه دی
لويـــــه کارخانـــــه ده کــــه وګــــورې کاينــــات

عقل چې ډېر الوت وکړي او د کاينات د راز په لټون کې خپلې انتها ته ورسېږي، نو له ماديت نه ماورا له هر څيز نه انکاري شي، ځکه چې تر خپل حد نه پورته الوت ممکن نه وي، دلته فلسفه په ټپربېدو شي او د انسان خيالات چې هر څه وي دا دي چې کاينات يو بې منعقده څيز دی، په اتفاق سره پيدا شوي دي او په اضطراري ډول لګيا دی کار کوي، هيڅ غايه او مقصد نه لري، انسان د سارتر په وينا په فضا کې غورځېدلی خو غورځوونکی يې نه شته، نو شايد خوشال خان ته هم دا سوچ ورغلی وي او ويلي يې دي:

دا عالم ريګ روان دی که يې ګورې
خو هم هسې سره اوړي لاندې باندې

خو انسان د يو څيز تر کتنې او مشاهدې وروسته له هغه څيز څخه انکار کولای نه شي، ياني دا چې هغه شيان چې تر ايجاد د مخه يې نه منل، تر ايجاد وروسته يې مني.

خوشال بابا هم د عقل د الوت په پای کې چې د عقل واګې يې د انسان روح ته حواله کړې، نو د يقين رڼا يې زياته شوه او ويې ويل چې:

ډېــــر عــالــــم زمــــا پــــــه يــــاد
راغـــــــی تېـــــر شــــو لکــــــه بــــاد
هــــــم دا هـــــسې راشــــي تېــــر شــــي

محمد اسمعيل يون   سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــــس ځـــــای نـــــه لـــــري اســـــتـــــاد
عـــجـــــــب لـــويـــــــه کـــــــارخانه ده
چـــــې پيـــــدا کـــــړه لـــــوی اســـــتاد

بيا وايي:
هـــــر تنـــــاب يـــــې و دانـــــا وتـــــه معلـــــوم دی
دا خبـمـــــــه ولاړه نـــــــه ده بـــــــې تنـــــــاب

***

ګــــل تــــه چــــا دا هســــې زېــــب او حســـــن ورکـــړ
چـــا يـــې هســـې نـــه پـــه نـــه پـــانې پرانســـتې

خو د ماورای طبعيت يا ما بعدالطبعيت د مشاهدې لپاره مجاهدې ته ضرورت دی، لکه چې خان وايي:

همېشه ژوندون که غواړې درته وايم
هـــمېشه کوه له نفس سره جهاد

خوشال بابا بيا د خدای پېژندنې پـه فلسـفه کې دومـره خپـل نظـر ژور ځغلولای چې په هر څه کې يې د خدای(ج) د نور ننداره کوله او په هر څه کې يې هغه ليده.

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېرې پيدا يېه ناپديد شو

حمزه بابا د خوشال بابا پر همدغه يوه بيت، يو کتاب ليکلی او د هغه دا شعر يې له فلسفي او تصوفي نظره څېړلی او شنلی دی. ددې خبرې مانا داده چې خوشال دومره ژور فلسفي او تصوفي ليد لري چې پر يوه بيت يې هم يو کتـــــــــاب ليکـــــــــــل کېـــــــــــدلای شـــــــــــي.

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کره کتونکی خوشال

لکه څنګه چې مو یادونه وکړه، د خوشال بابا ژور او تېز نظر د ژوند هره خوا او د هنر بېلا بېل ډګرونه په خپل کلام کې رانغاړلي دي، داسې یې کره کتنه، نیوکه او بیا د سمون لاره هم له یاده نه دي ایستلې. خوشال بابا لکه څنګه چې د پښتو ژبې او ادب پلار ګڼل کېږي، داسې په علمي، ټولنیز، ادبي او سیاسي ډګر کې هم یو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له یوې هنري ښکارندې (شعر) څخه رانیولې بیا تر یوې لوړې ټولنیزې پېښې او عمل پورې چې هر یو دده په نظر نیمګړی معلوم شوی، هغو ته یې د انتقاد ګوته نیولې او بیا یې د سمون لاره هم ورپه ګوته کړې ده.

خوشال بابا یو زړور کره کتونکی و، نه یې د چا مدح کوله او نه یې ځانستاینې ته اړتیا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنیز پلوه په داسې یو دریځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره یې وړ صفتونه او ظرفیتونه لرل، نو ځکه خو ده له خپل ځانه نیولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبیلې او ټولو پښتنو پورې څه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه یې څرګند کړي او نیوکه یې پرې کړې، همداسې یې په ادبي او سیاسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نیوکې کړې دي. د خوشال بابا د نیوکې محتوا ځکه پر خلکو ښه لګېږي چې حقیقتونه څرګندوي او د رښتیاینې پر بنسټ ولاړه ده. بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې یې هم نیمګړتیا وي هغه نه پټوي او په ډاګه یې وايي:

د مغـــول نمـــک مـــې وخـــوړ شـــېږ پېـــړۍ
مـــا د زرو پکـــې روغـــې کـــړې بیـــړۍ
رعیـــت مـــې یوســـفزیه درســـت ختـــک وو
پـــه عـــزت او پـــه حرمـــت کـــې یـــې څـــه شـــک و

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغول لپاره ما تورې وهلې
پښتنو به راته کړې ډېرې کنځلې

يادا چې:

چې منصب مې د مغول خوړ يو ملک وم
چې منصب د مغول نه شته اوس ملک يم

خوشال بابا بيا په دويم ګام کې پر خپلو ځينو زامنو او د کورنۍ پر غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راولاړ شوي او يا يې نافرماني کړې او يا هم د خپل ولس پرضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو شخصيتونه يې څېړلي، شنلي او څېړې يې ورته څرګندې کړې دي:

نا خلف مې حواله کړ په تقدير
نصيحت وربانـدې نه کاندي تاثير
خوی خصلت چې ازلي وي نه نورکېږي
په ارشاد او په تلقين د کامل پير
بد فرزند دې خدای د هېچا پيدا نه کا
په خصلت يې پلار په ځان دی مور په وير

يا دا چې:

زما زويه د ننګ نه دي غړيتار دي
پرې پوهېږم چې همه واړه مردار دي
نه يې لويه انديښنه نه يې لوی کار شته
د مغولو وطباخ وته تيار دي
د منصب د اضافو خبرې کاندي
په عزت، په حرمت کله خبردار دي
اتفاق، يګانګي يې سره نه شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

همګـــــي روان پـــــه بېلــــــه بېلــــــه لار دي
نـــه د نـــوم دي نـــه د شـــرم نـــه د ننـــګ دي
اندېښنـــــنې يـــــې د نـــــاكس، د ناســـــردار دي
شـــكايت لـــه نـــورو مـــه كـــوه خوشـــاله
چـې خپـل زويـه هـم پـه ننـګ لـه تـا ويـزار دي.

***

چـــــې پيـــــدا دي همګـــــي زمـــــا لـــــه ځانـــــه
كـــه پنځـــوس دي كـــه شـــپېته دي داغ د زړه دي

***

يـــــو و پـــــلار نيكـــــه تـــــه نـــــه شـــــو
همګـــــــي د مـــــــور پـــــــه شـــــــان

***

اشـــرف ســـر تـــر ســـره نفـــس امـــاره دی
پـــه حســـد پـــه حماقـــت كـــې اواره دی

***

د مـــــور پـــــلار نيكـــــه تـــــه نـــــه دي
دا نـــــــاكس دي لابـــــــل شـــــــان
پـــه ژونـــدون مـــې خپـــل ځـــای وركـــړ
بانـــــــدې زه شـــــــوم مهربـــــــان

***

يـــو څـــو لا پـــه كـــې افـــت شـــول تـــر دا ميانـــه
څـــوک ((بهـــرام)) غونـــدې بـــد بخت بخيـــل شـــي

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

چې هېڅ کار نیولی نه شي استوار
په شامت يې خېلخانه شي تار په تار

ځوک ((سدو)) غوندې نامراد عبدالزوجه شي
په تنګسه له خپله پلاره شي ويزار
ځوک ((مالو)) غوندې((جلو))غوندې پيدا شي
سراسر واړه نابود او نابکار

***

مرګ د نا اهلو سبا بېګاه غواړم
دعا مې داده الله غواړم
زما توبه ده د بهرام له خيره
دده له شره امان پناه غواړم

***

زما زړه له چا نه روغ نه دی بهرامه
د هرچا سره مې زيست دی له ناکامه
نور دې نوم زما په زويو کې حساب مه شه
د خوشال ختک وينا په دا تمامه

***

چې په ځای يې نا قابل زويه خاني کا
د خوشال خاطر په دا پاره پاره دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نيوکه کوي او نيمګړتياوې يې رابرڅېره کوي داسې پر خپلې قبيلې (خټکو) هم نيوکې او انتقادونه لري او د هغو له ځينو عملونو او نيمګړتياوو څخه هم ناخوښي څرګندوي.

له خټکو نه مې هومره زړه ناخوښ دی
چې توبه دهمګي خټک له نامه
د نعمت په قدر هېڅ خبردار نه دي
نوم خټک به مې خلاص نه وي له انعامه
خټک واړه د دودام دي که يې ګورې
څوک به څه غواړي د خپلو له دودامه
د وفا په ځای همه واړه جفا ده
چې به ماته رسېده له خپله قامه
که په توره خټک خپل کړې ګنې خپل شي
کنه هېڅ به يې خپل نه کړې له اکرامه

***

چې زما اختيار يې خوار کړ
خدای دې خوار هغه خټک کا

***

درست خټک زما په دور
نامور شو په دوران
که خټک په مځکه پروت و
پاس مې يووړ په اسمان

***

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفحص که څوک د خوږ زړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی

خوشال بابا د خټکو تر انتقادي دايرې او نيوکې وروسته، پښتانه په خپله انتقادي دايره کې داخل کړي او هغه نيمګړتياوې چې په پښتنو کې دي هغه يې يوه يوه څېړلې ده. په پښتنو کې به د خوشال بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی ليکوال تر سترګو نه شي، چې د بابا په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنيز ژوند بلد وي او هغو ته يې په خپلو اثارو کې په دې کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نيمګړتياوې هم څېړلې او نيوکې يې پرې کړې دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند هندارې دي، چې د هغوی ښېګڼې او بدګڼې ټولې په کې په ښه روښانه ډول څرګند ېږي:

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدايه ما ژغورې له هسې غضبونو

***

پښتانه لکه مګس وربانــدې ګرځي
ورته ايښی دی مغل د حلوا تال

***

شرم دی ننګ دی که ډار د سر دی
سمه مې پرېښوه ځای مې غر دی
پښتانه واړه د مغول شوروا خوري
ماته يې پاتې دا شور و شر دی

***

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتانه په عقل پوهه څه ناکس دي
کوته سپي د قصابانو د جوس دي
اوښ له باره په ولجه په کور ورغلی
په ولجه د اوښ د غاړې د جرس دي

***

درست جهان په ناپوهانو سره ډک دی
ولې زيات که پکې وګورې افغان دی

***

که رښتيا وايم شېرشاه دا هسې نه و
لکه مور يې و نن پيدا له کوهستانه
پښتانه چې بې ننګي کا څوک يې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه

***

که په نور خلکو کې ښه سړي موندل شي
ولې ښه سړي به لږ وي افغانان
هره چار د پښتانه ترمغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته ډېر ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ اووه پيړۍ يې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حيران
يا هغه پښتانه نور وو دا څه نور شول
يا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که توفیق د اتفاق پښتانه مومي
زوړ خوشال به دوباره شي په دا ځوان

***

پښتانه د ادم زاد له زاده نه دي
د عفریت دی که د دیو دي که د دد دي

خوشال بابا د پښتنو ترڅنګ مغول هم د خپل انتقاد په دایره کې شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې یوه زیاته برخه له مغولو سره په دوستۍ او دښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنګه چې بابا ته پښتانه معلوم وو ، داسې ورته مغول هم ښه معلوم وو. نو ځکه خو یې د هغوی ظلمونو ، بدو عملونو او نورو نیمګړتیاوو ته هم نغوته کړې او انتقادونه یې پرې کړي دي. مغول پاچا (اورنګزېب) ، چې د خوشال بابا د سیاسي مبارزې یو اړخ ورسره تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زیات یاد شوی او غندل شوی دی او همدارنګه نور مغول هم.

تفاوت د خپل پردي وربانديې نه شته
که یې ګورې اورنګزېب بادشاه ګمراه دی
دا لاخه چې هندوستان توره تیاره ده
په هر ځای دده د خویه بویه اه دی
د اورنګ بادشاه په دور ارام نه شته
چا ویل چې جهان ځای د ارامګاه دی
که زینت و ته یې ګورې یو یزید دی
که طاعت وته یې ګورې اهل الله دی

***

وخت د اورنګ شاه دی   د هر چا تسپې په لاس دي
خدای[ج] ځینې خبر دی   په اخلاص که په لباس دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

پــلار یـــې پـــه بنـــد ، ورور یـــې بنـــد بنـــد کـــړ
ځـــان یـــې هـــم شـــیخ، هـــم دانشـــمند کـــړ
اوس پـــه غـــزا کـــې خپـــل ځـــان غـــازي بـــولي
پـــه ځـــو ځـــو رنـــګ یـــې، خپـــل ځـــان ځرګنـــد کـــړ

***

خانـــــان یـــــې واړه تـــــلاوت خـــــوان کـــــړل
د هنـــــد هنـــــدوان یـــــې دانشـــــمندان کـــــړل
وخـــت داورنـــګ دی عمـــل یـــې هـــېڅ نـــه شـــته
خـــو کتابونـــه یـــې پـــه عـــالم ګـــران کـــړل

***

ددې دور شـــیخان ډېـــر دي لـــور پـــه لـــور
اورنګزېـــب بادشـــاه د واړو دی انځـــور
پـــه هغـــه چـــاړه قلـــم ســـازکا قـــرآن کښـــې
پـــه هغـــه چـــاړه شـــهرګ پـــرې کـــا دروګـــر

***

نو ځکه خو خوشال بابا دداسې واکمن اطاعت نه کوي:
اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم
خلیفه د زمانې په زړه کافر دی
بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند په تخت چې عالمګير کېناست
په خلکو کانې د اسمان پرېوت

بابا د مغولو پرضد په مبارزه لاس پورې کوي او د پښتنو د يووالي هيله کوي، چې ټول پښتانه بايد له کندهار تر اټکه د ننګ په کار کې پټ اوښکاره سره يو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص کړي.

ټول پښتون له کندهاره تر اټکه
سره يو د ننګ په کار پټ او اشکار

***

ناګهانې په دا ملک فساد بنياد شو
د ما هم د تلافۍ کار را په ياد شو

***

نن د وارو پښتنو په ننګ ولاړ يم
دا چې هسې په هر در هر درنګ ولاړ يم
چې پښتون شوم په دا هسې سپينه ږيره
نور مې خدای مه کړه مغول وايم په خيره

***

و مغول و ته به نن کړم اټک پوله
ملک به خلاص کړم د مغول له غاله غوله

خوشال بابا نه يوازې په ټولنيز ژوندانه کې د ټولنيزو نيمګړتياوو نقاد دی او پر دغو برخو يې نيوکې کړي، بلکې پر هغه چا يې هم سختې نيوکې کړي، چې د ريا عبادت يې د خپل ژوند د اړتياوو د خړوب وسيله ګرځولې او خلک پرې تېرباسي. خوشال تل دا ډول شيخان غندلي او له دې ډول ملايانو سره يې ورانه ده.

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقي سجده هغه ده چې د یار په لور یې کړي
و کعبې ته چې سجده شي دا سجود دی مجازي

***

هر چېرته چې ګرځې په لاحول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه

***

د ابلیس غوندې مکرونه یې په زړه کې
په فریب کې تر ابلیسه لا ماهر دی

***

ډېر دي چې ترتا نه، خپل ځان ملک کا
په ښو خبرو ، ځان په فلک کا

نغوذ بالله، چې ښه یې ځیر کړي
شیطان تر ځان پورې، لکه کودک کا

***

په خوله یې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور دانا شیخان دي

***

چې د کنز د قدوري شي ځان ملا کا
هر حلال حرام په ځان باندې روا کا
نه د کنز په دقیقو څه خبر شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه په مخ د قدوري مبصر شوي
کتابونه په سر کېږدي ځان ملا کا
په هر کلي علت ګرځي تګي غلا کا
کښي شرع پرېکوي په رشوتونو
ځان قاضي کا په غلط روايتونو
و هرچاته مسلې د سخاوت کا
خپله خونه ډکوه بله غارت کا
په مسجد راځي پنځه وخته اذان کا
چې ذکات سرسايه نه وي مسجد وران کا
د ميراث مالونه خوري له ظالمانو
نوم په ځان باندې کېږدي د عالمانو
په دا هسې علم برند کښي ملا يي
و عالم ته ميراث خور د انبيا يي
نه يې کښل زده، نه لوستل زده، تل تګل کا
تعويذونه ورکوي په دروغ کښل کا
په ناروغ يې خوښي لا زياته تر روغ شي
ځښت، تعويذ، دعا، هيکل کې په دروغ شي
لا رنځور غريب صحت نه وي موندلای
چې اخون وي اخيستو ته ور نيولای
که په ورکړه کې څه درنګ څه خو تعطيل وي
په غوغا په شور و شر يې قال و قيل وي
چې دا زر هسې ناسازې کا اغازې
خپل مقصود مطلوب حاصل کا په ناسازې
چې څوک ترس له خدايه نه کاندي غلول کا
اس به پرېږدي زين به باندې په جاهل کا

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

مریـــــــدي پـــــه کـــــلا پــــــه نمبـــــــره ده
کـــــه پیـــــري مریـــــــدي دا ده مســـــــخره ده
څـــوک پـــه پیـــر او پـــه مرشـــد څـــه لـــره ویـــاړي
خپـــــل مـــــراد دې همگــــي لـــــه علمـــــه غـــــواړي
شیخ پـه گـوټ کـې ناسـت دی چـې د نفـس سـره غـزا کـړم
چـــــې شـــــي تـــــورو تـــــه وړانــــــدې غـــــزا داده

***

پـــه خولـــه کلیمـــه لـــولي نمـــونځ روژه کانـــدي کـــافر شـــته
دعـــوې کـــا د شـــیخیه، تـــر شـــیطانه لا بتـــر شـــته
لـــه کـــوره لوټـــه واخلـــي، اســـتنجا لـــره روان شـــي
تقـــوی تـــر هســـې حـــده، پـــه ولجـــه یـــې وړي کـــه زر شـــته
یوځـــای الـــوده نـــه دی پـــه دا هســـې دروېشـــانو
پـــه دا دور کـــه گـــورئ دا ناپـــاک پـــه هـــر کشـــور شـــته
چـــې خـــاص د زمـــانې دي حـــال یـــې دادی، نـــور وگـــړي
د غـــوا وو د خـــرو د کلـــي دی خـــالي نـــوم بانـــدې بشـــر شـــته
چـــې حـــال د پرهېزگـــار و سراســـر واړه دروغ شـــو
رښـــتیا غـــواړي لـــه چانـــه چیرتـــه پـــاتې دا هنـــر شـــته

***

شـــــیخان چـــــې هســـــې اوږده نمونځونـــــه کـــــا
پـــــه کـــــې باغونـــــه اســـــونه جونـــــه کـــــا
پـــه کـــې رنگـــین رنگـــین گنـــډې وریښـــمین ســـکنې
پـــــه کـــــې د ســـــپینو د ســـــرو گنجونـــــه کـــــا

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمـــــونځ، روژه چـــــې د ريــــا د پـــــاره کېـــــږي
لـــــه اســـــمانه بـــــه لعنــــت بانـــــدې اورېـــــږي

***

کتابونــــــــه د اســــــــمان د ځمکـــــــــې لــــــــولي
پـــــه عمـــــل يـــــې فـــــرق د ځمکـــــې د اســـــمان دی
پـــــه بـــــاطن يـــــې زړه ګومـــــان ســـــره تړلـــــی
پـــــه ظـــــاهر ويـــــل پـــــه ژبـــــه مســـــلمان دی
پـــــه خبـــــرو کـــــې يـــــې فـــــيض مونـــــده نـــــه شـــــي
مذبـــــذب پـــــه قـــــول پـــــه عهـــــد پـــــه پيمـــــان دی
پـــــه طاعـــــت پـــــه عبـــــادت کـــــې کـــــه بلعـــــم شـــــي
پـــــه اخـــــر انـــــس پـــــه نغوتـــــه بـــــې ايمـــــان دی
زه خوشـــــال ختـــــک بنـــــده د هغـــــه چـــــايم
چـــــې يـــــې رو د زړه د خـــــولې ســـــره يکســـــان دی.

***

تـــــل قـــــرآن د ورانـــــدې ايښـــــی قـــــرآن لـــــولي
ولـــــې هـــــيڅ عمـــــل يـــــې نـــــه وي پـــــه قـــــرآن

***

خوشال بابا د يو لوی مفکر او سالار اديب په توګه، ادبي برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو ليکوالو ادبي نيمګړتياوو ته يې هم ګوته نيولې، آن پر داسې ليکوالو يې نيوکې کړي، چې تر ده وړاندې پرې چا د انتقاد

محمد اسمعيل يون
سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرئت نه شو کولای، خو ده د خپل فنان ذهن او ژور لید له مخې د هغوی اثار وتلل او نیمګړتیاوو ته یې ګوته ونیوله.

تر بابا د مخه ډېر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېزيې تر لیکنو زیات و، هغه اخوند درویزه و چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او لیکوال و، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بیا یې پرې داسې نیوکه وکړه:

درویزه له یوه لوري راپیدا شو
په لږ علم په دا ملک کې لوی ملا شو
د روښان خیرالبیان یې ولیدلی
هغه هم مجهول بیان و ناسپندلی
ده چې خوشې میدان بیا موند سخنګوی شو
په ویل کې یې چې زړه و هسې توی شو
درویزه چې بیان کړی خپل کتاب دی
نوم یې مخزن الاسلام کړی جناب دی
که یوه مسره په شل بله په سل ده
نامربوطه ناموزونه په ویل ده
مسلې لس نظم کړي په پښتو دی
درته څه وایم چې څه دي د ایستو دي

د اخوند درویزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بې وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوصیري ترجمه ښیي.

هر هر بیت د قصیدې چې در مرجان دی
په پښتو کې تراوربشو لا ارزان دی
قصیده د بوصیري ترجمه کړې
عربي یې تر پښتو مضحک راوړې

محمد اسمعیل یون   سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مخــزن مـــې د اخــون چــې تمــامې پــه نظــر کښـــېوت
پــه دې کــې عــروض نــه شــته نــه يــو بحــر مــا مونــدلی
يـــــو کتـــــاب دی درويـــــزه ســـــره جـــــوړ کـــــړی
د ســـوات خلـــک يـــې لـــه کـــل علمـــه مـــوړ کـــړی
نـــا معقـــول مجهـــول بيـــان پـــه کـــې بـــې ځايـــه
پـــــه کـــــې بـــــد د حســـــين وايـــــه يزيـــــد ســـــتايه
پـــــــه حيـــــــرت بـــــــه واړو ګـــــــوتې وچيچلـــــــې
د اخـــــون پـــــه مخـــــزن چـــــاګوتې کښـــــېولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعر ويلی، خوشال بيا هغه ستايلی دی، لکه ميرزا خان انصاري:

لــه چانــه پــه پښــتو کــې مــا ميــزان مينــدلی نــه دی
ميـــرزا پـــه دا زبـــان کـــې ويـــل کـــړي دي تللـــي

خوشال بابا په يوه قصيده کې د ځينو نورو شاعرانو ارزونه داسې کوي:

يـــو پـــه حـــال او پـــه ماضـــي کـــې داســـې نـــه و
چـــې ښـــکاره يـــې د خبـــرو راتـــه خونـــد کـــړ
د ميـــرزا دېـــوان مـــې ومنـــډه پـــه ګـــوډي
مســـخره مـــې ارزانـــي خويشـــکی زمنـــد کـــړ
کـــه دولـــت و کـــه واصـــل و کـــه دا نـــور وو
پـــه خبـــرو مـــې د هـــر يـــوه ريشـــخند کـــړ
کلمـــې مـــې ورتـــه ســـازې کـــړې د قنـــدو
د اوربشـــو پـــه ډوډۍ چـــې بـــه يـــې شـــخوند کـــړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

هر چې لاف وهي د شعر
نن په دا دور دي ډېر
خدای دې نه کا چې به وایم
حال د دیو تېر و بېر
څوک پاوي څوک نیم پاوي دي
قلندر په کې نیم سېر
چې د موږه په حساب دي
هیڅ مې نه دی واصل هېر
بل دولت فقیر درې پاوه
نه ترې څو سرشاهي سېر

***

د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال

***

د هغه شاعر مخ تور شه چې په طبعه
و هر در و هر دربار و ته ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنپوه خوشال

خوشال نه یوازې د خپلې ټولنې یو فنان او هنرمند دی، بلکې د خپلې ټولنې او خپلو خلکو یو رنځپوه او اروا پوه هم دی. خوشال بابا د خوی، خصلت، فن او مسلک له مخې د ټولنې وګړي سره وېشلي، تللي او تجزیه کړي یې دي او په ټولنه کې یې د هر چا کار مشخص کړی دی.

خوشال بابا د یوه ټولنیز او سیاسي شخصیت په باب په خپل کتاب (دستارنامه) کې دقیق معلومات وړاندې کړي. د خوشال بابا په اند که څوک غواړي په ټولنه کې یو لوړ سیاسي او ټولنیز شخصیت د (دستار سړی) شي نو باید شل هنرونه او شل خصلتونه زده کړي، ده دا شل هنرونه او شل خصلتونه هر یو په خپله دستارنامه کې تشریح کړي دي. په شلو خصلتونو کې خوشال بابا د نارینه لپاره یو خصلت هم، شجاعت ضرور بولي او دا د (مرد) لپاره لازم ګڼي، ځکه خو نو په ټولنه کې دی د (مرد) او (نامرد) لپاره خاصې پولې ټاکي، چې د هغو له مخې یو بل سره توپیروي خوشال بابا وایي:

مرد به نه شي په ګفتار — څو پیدار نه کړي کردار
چې دې وکنځي مرد نه دی — که له تانه وي په ډار
چې څه دی خو انتقام دی — د مردانو کار او بار
چې عزت ورڅخه نه وي — هغه مرد نه دی په کار
هم مهره له هم زهر — ښه مردان دي لکه مار
چې هم تندر هم باران دي — تر هغو مردانو ځار
مرد به غم د خپل هنر کا — نه د زرو، نه دینار
مرد به غم کا د خپل شرم — د عزت، د اعتبار
نامرد فخر په نسب کا — مرد نه مور لري، نه پلار

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مرد هغه چې همت ناک برکتناک
له عالمه سره خوږ په زیست و ژواک
مخ یې مخ، قول یې قول، عهد یې عهد
نه دروغ نه یې فریب نه تش تباک
لږ ویل ډېر یې کول په خاموشۍ کې
د غونچې غوندې خوله ډکه، سینه چاک
چې خبره د پستۍ د بلندۍ شي
په لویي لکه اسمان په پستۍ خاک
په تمکین کې لکه سبر، په سخا کې
په هر لور څانګې ږنګوري لکه تاک
لکه ګل شګفته روی تازه په باغ کې
همېشه د ښو بلبلو پرې بلغاک
چې دا هسې ښه ویل کا زه حیران یم
چې خوشال راوړ له کومه دا ادراک

د مرد په باب بیا په نورو شعرونو کې وایي:

مرد به غیور وي مرد به صبور وي
هم به په عفو په کرم مشهور وي
نامرد هغه دی په حقیقت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــې دا ځـــو توکـــه یـــې لـــه دلـــه دور وي

***

کـــه د مردانـــو پـــه دیـــن ایـــین یـــې
نـه بنـد پـه سـره یـې نـه بنـد پـه سـپین یـې
کـــه نـــه دې تخـــت شـــته نـــه دې افســـر شـــته
قیصـــر د روم یـــې فغفـــور د چـــین یـــې

***

ځـــو وانخلـــې لـــه غلیمـــه انتقـــام
مـــرد نـــه خـــوب کـــا نـــه خـــوراک کـــا نـــه ارام
چـــې د ننـــګ او د نـــاموس انـــدوه یـــې نـــه وي
د هغـــه ســـړي بـــه نـــه وي احتـــرام
چـــې د بـــل تـــر لاســـه ورغـــی د بـــل شـــو
مـــرد بـــه خپـــل لـــري د خپـــل فکـــر زمـــام

***

پـــه جهـــان کـــې کـــه مـــردان دي هـــم هغـــه دي
چـــې و ســـختې تـــه ونیســـي ځانونـــه

***

واړه زړونـــه فراغـــت دي پـــه ښـــادۍ کـــې
چـــې پـــه غـــم کـــې مردانـــه شـــي ســـخا هغـــه

ر

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې بیتونو څخه معلومېږي چې دی هغه چاته په درانه نظر ګوري چې له ګفتار سره کردار هم ولري او د عمل جنبه یې ډېره درنه وي، هغه څوک چې د چا سترګه ترېنه نه سوزي او خپل انتقام په لوړه پیمانه نه شي اخیستلای، یا یې د خپل فکر زمام په خپل لاس کې نه وي او پر پت او عزت باندې، د سر و مال ښندلو ته نه وي تیار، د ده د احترام وړ نه دی.

دی (مرد) له مار سره تشبیه کوي چې باید هم زهر ولري او هم د مهر موره، هم لکه د اسمان وربځ، د رحمت بارانونه ورسره وي او هم اسماني تندر چې د سرې ځواب په توره ورکړي او په سختو حالاتو کې د صبر او متانت خاوند وي.

د اسمان په څېر لوېي او بلندي او د ځمکې په شان فروتني دواړه د یوه لوی شخصیت لپاره ضروري ګڼي. پر عهد و قول ټینګار، له چل ول او ټګۍ برګې نه ځان ساتل، د نارینه ژوند شعار بولي. که څوک د مردانو پر دین او ایین ټینګ وي، هغه ته د روم قیصر او د چین فغفور وایي، د خوشال په نظر بریالی شخص باید د تمکین او وقار خاوند وي.

د خان په ټولنیزو نظریاتو کې دا ټکی هم نظر ته ډېر راځي چې دی د انسان فطري او طبیعي استعداد ته په ډېر اهمیت قایل دی او ذاتي استعداد د انسان په شخصیت جوړونه او ټولنیز ژوندانه په سمون کې ډېر موثر ګڼي. لکه چې په دې لاندې شعرونو کې وایي:

چې بنیادې پیدا شوی په نفاق
د هغه نه طمع مه کړه اتفاق
چې وودلې وي په ذات توره شړې
سپینول یې و هرچا وته دي شاق
د عسل سره یې خوره خوږه به نه شي
مرغونې چې ترخه دي په میثاق

محمد اسمعیل یون سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه ((اخـــلاق ناصـــري)) پـــه يـــادو ووايـــي
پـــه اخــلاق کــې بــه ښــه نــه شـــي بــد اخــلاق

دغه راز د خوشال بابا په کلام کې په لسګونو ځايه داسې مسايل څېړل شوي چې د ټولنپوهنې له نظره د انسان شخصيت او ماهيت څېړي، د خوشال د اثارو په هېنداره کې زموږ د ټولنې انسان له هر پلوه ډېر ځلېږي او د هغه ښېګڼې او بدګڼې په کې له ورايه ښکاري، نو له دې کبله خوشال ته زموږ د ټولنې يو وتلی ټولنپوه ويلای شو.

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنځپوه (طبيب) خوشال

پـــه دارو کـــې چـــې ښـــه نـــيت وي
دارونـــــــــه وي عـــــــــبادت وي
عبـــــادت پـــــه روغ صـــــورت شـــــي
ګڼـــــې کلـــــه عبـــــادت شـــــي

خوشال بابا د علم او فن د نورو برخو په شان په طب او طبابت کې هم لوی لاس درلود ، د خپل وخت پر زياتو طبي علومو خبر و ، په طبي برخه کې يې زياته مطالعه کړې وه. ځکه يې نو په خپل کلام کې طب او طبابت ته هم زيات ځای ورکړی دی، ده هم په يو شمېر شعرونو او نثرونو کې دا موضوع څېړلې او هم يې د (طب نامه) په نامه يو مستقل منظوم اثر ليکلی دی. له طبنامې پرته په (فضل نامه) کې هم د طبي مسايلو په باب يو شمېر لارښوونې شوې دي.

خوشال بابا په طبي برخه کې تر هر څه وړاندې د انسان لپاره د عقل او روغتيا د ساتنې لارښوونه کوي. د بابا په نظر که په يو انسان کې عقل او صحت دواړه ښه وي، نو ډېره خوبي ورسره ده او که دا نه وي نو خوبي ورسره نه شته:

يـــــو صـــــحت بـــــل عقـــــل غـــــواړه
تـــــه پـــــه دا کـــــې خـــــوبي غـــــواړه
کـــــــه دا دواړه توکـــــــه نـــــــه وي

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــــــوره هـــــــــره خـــــــــوبي ولاړه

پخوانيو حکيمانو او صوفيانو د روحاني قوت د پيدا کولو لپاره درې شيان لازمي ګڼلي دي:
(کم ويل، کم خوړل او کم ويده ېدل). خوشال بابا دا موضوع داسې يادوي:

ابـــدال پـــه دا څلـــور خويـــه ابـــدال دی
کـــم ويـــل کـــا کـــم د چـــا ســـره ګـــډون
کـــم ملاســـتی کـــا پـــه خـــوراک کـــا کمـــه مينـــه
پـــه دا شـــان يـــې پـــه عـــالم کـــې دی ژونـــدون

اوبه د ژوند لوی نعمت دی چې بې له اوبو ژوند امکان نه لري، بابا د صحي اوبو په باب وايي:

کـــه اوبـــه وي د بـــاران يـــا د چينـــې
د کـــوهي اوبـــه ضـــرر دی د بشـــر
ښـــې ســـړې خـــوړې اوبـــه د ســـړي ځـــان دی
ولـــې تـــود طعـــام ســـړې اوبـــه ضـــرر
چـــې تـــودې اوبـــه څـــوک څښـــي غـــارمـــه وهلـــی
پـــرې نقصـــان د اشـــتها شـــي رنـــګ اصـــغر

د خوراک په باب وايي:

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څـو چـې ډېـر طلبګـار نـه شـې طعـام مـه خـوره
هـر زمـان پـه شـخوند کـې مـه شـه لکـه سـتور

***

ډوډۍ غنمینــــــــه وي کـــــــه اوربشـــــــینه
پـــــه وخـــــت د لـــــوږې خـــــوږه لګینـــــه
مــــور د نبـــاتو حلـــوا تــــه نــــه ګـــوري
هوښـــیار بـــه پـــوه شـــي پــــه دا رازونــــه

خوشال بابا د سړي څواک او د ملا د پیاوړتیا لپاره نصیحت کوي او د زیاتې کوروالۍ نه کولو ته سړی رابولي، دخوشال بابا په نظر ((د صحت په کار کې ډېر فکر بایده وي)).

دا د مـــــلا اوبــــه یــــې واړه در ګــــوهر دي
کــــه ســــړی یــــې شــــي د قــــدر نــــه خبــــر
در ګـــوهر بـــه هغـــه څـــوک لـــوني بـــې ځایـــه
چـــې پـــه پوهـــه کـــې ابلـــه وي ګېـــدی خـــر

خوشال بابا په دې بیتونو کې هر څه بیان کړي، خو ورسره یې د علاج او درملنې لپاره هم لارښوونه کړې ده:

کـــه قـــوت زیـــاتوي تـــل خـــوره شـــوده پـــۍ
چـــــې تـــــر دانـــــه دارو نشــــــته معتبــــــر
کـــه یـــې مـــومې اوړی ژمـــی ګبینـــه خـــوره
خـــو پـــه ســـود یـــې خبـــر مـــه کـــړه خپـــل پـــدر

محمد اسمعیل یون　　　　　سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د انسان د بدن د زياتو برخو او د هغه د زياتو ناروغيو د علاج لپاره داسې لارې ښودلې دي، چې آن په نني عصري طب کې هم ورڅخه ګټه اخيستل کېږي. خوشال بابا اول دا نصيحت کوي چې ناپوه طبيب ته مه ځئ، چې دارو يې خطر لري:

د طبيب دارو هاله خوره چې حاذق وي
د نـاقـص طـبيب دارو لـري خطر

د انسان د روحي ارامۍ لپاره وايي، چې سړی بايد په باد او غبار کې ونه ګرځي، ښه هوا او خوشبويي کې وګرځي چې صحت ته ګټه لري:

ګـرد ، غبـار ، غارمـه، چکـړ هـوا بـد بويـه
رنـــــځ علــــت وبـــا پيــــدا کېږي اکثـــــر

خوشــــبويي ځـــو لګـــوي هـــو مره فايـــده ده
تندرســــــتي ده هــــم ســـــنت د پيغمبــــــر

اوسنی طب وايي، د هغو انسانانو لپاره چې وينه يې زياته وي په کال کې بايد يو مقدار وينه وباسي، دا کار يې صحت ته ګټه رسوي. بابا وايي:

فـصد سړي سره نافـع دی
د هـزار عـلت دافـع دی

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترګو د علاج لپاره وايي:

که رانجه سرې تاوده کا
اطریفل سره یې اوبه کا
په کې ډوب تاوده رانجه کا
اووه ځله دا رنګ وکا
په دا رنګ د ښځې پې
اووه ځله ډوب پرې کئ
بیا دې واړه ښه میده کا
په لیمو دې یې ښه سیده کا
چې د سترګو ګوهر یې زحمت وي
نور به دا رانجه صحت وي

د ټوخي دارو:

ښه پخه کر کنه ګوره
ځني زړې واخله وروره
هغه زړې ښه وریته کړه
آس یې ګډ په ګبینه کړه
د هر ټوخي دارو دا دي
چې آسان دارو دي دا دي

د نس خوږي دارو:

ښه دارو دي دا د ګېډې
که دې درد کېږي د ګېډې
انګزه سپیرکې چوکار هم
نمک سنګ واخله اشخار هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنــــه ثربـــــه هـليـلــــه ګـــوره
پوســـت يــــې واخلــــه زمـــا وروره
دا پيــــــنځه تــوکــــــه هـــــمدمه
ســــــــره واړه دوه درمــــــــــــه
اوبــــه واخـــــله ځـلـــــور سېـــــره
پــــــرې د ارو لمبــــــه کـــــړه تېـــــره
ســــــره واړه جــوشيـــــــده کـــــړه
نـــــرم اور پســـــې ســـــيده کـــــړه
چـــې نـــيم ســـېر اوبـــه شـــي پاتـــې
اوبــــــه نـــــه وي کمـــــې زيـــــاتې
بيـــا ور ګــــډې کـــــړه شـکــــــرې
په ناشتا به يې ونغرې

د مثانې ډبرې دارو:

سـهاګـــــه، چــوکــــــر، کـــــــور زړي
لـــــه تـــــودو اوبــــو چــــې نغــــړي
کـــه ځلوبښـــت ورځـــې ځـــوک وخـــوري
رنـــــــځ د ســــــــنګ مثـــــــانې وړي

پـه طـب نامـه کـې همدارنګـه د سترګو د ځينـو نـاروغيو، د ګنـده دانـو، بواسيرو، اشتها، جلابو، د وجو د بادو، سردرد او ځينو نورو نـاروغيو پـه باب هم معلومات، علاج او لارښوونې راغلي دي.

محمد اسمعيل يون　　　　　　　　سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاستپوه خوشال

د خوشال بابا د ژوند یوه زیاته برخه په سیاسي مبارزه، کار او زیار تېره شوې ده. خوشال خان که خاني کوله، که ملکي، که جاګیرداري او یا هم قومي مشرتوب، نو په ټولو کې سیاست نغښتی و، خوشال بابا د ژوند د ډګر عملي سیاستوال هم و او د خپلې عملي او ذهني پوهې او تجربې له مخې سیاستپوه هم و.

ځکه خو په سیاسي علومو او پوهنو کې د خوشال تجربه او نظر د زیاتې تاییدونې وړ دی. خوشال چې د خپل ژوند په (۱۴) کلنۍ کې له خپل پلار سره یوځای د خپلو رقیبانو پر ضد په جګړه کې شریک شو، په حقیقت کې همدا دده د سیاسي ژوند پیلامه ګڼل کېږي. د خوشال سیاسي مبارزې بیا آن دده د عمر تر پایه پورې دوام وکړ، آن تر دې پورې چې ده وصیت وکړ؛ ما داسې ځای کې ښخ کړئ چې د مغولو د اسونو ګرد زما پر قبر پرېنوزي. مانا دا چې له تنکي زلمیتوبه بیا تر بوډا توبه پورې د خوشال ژوند په سیاسي مبارزه او هلو ځلو کې تېر شو.

خوشال د خپلې سیاسي مبارزې په ترڅ کې له ډېرو سختیو او کړاوونو سره هم مخامخ شوی او یو ځل یې څلور کلن بند هم ګاللی دی. خوشال د همدې څلور کلن بند په موده کې له خپل نبوغ نه ګټه واخیسته، د (دستار نامې) پر لیکلو یې پیل وکړ او په (۱۳) ورځو کې یې داسې یو جامع کتاب ولیکه چې د سیاست، ټولنیزو چارو او قومي مشرتوب لپاره ډېر معتبر اثر ګڼل کېږي.

خوشال خان په دې اثر کې د لومړي ځل لپاره د یو سیاستوال او قومي مشر د (دستار سړی) لپاره یو لړ اصول وټاکل، چې د هغو د پوره کولو له مخې یو څوک کولای شي د قوم مشر شي، سیاستوال شي او یا د دستار

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړلو لايق وګڼل شي. د خوشال له نظره د دستار سړي بايد دا شل هنرونه او شل خصلتونه ولري:

اول هنر د ځان د معرفت:

دويم هنر د علم چې کسب کمال باله شي.

دريم هنر د خط چې لازم ملزوم د کسب کمال دی.

څلورم هنر د شعر چې پيرو د علم دی.

پنځم هنر د تيراندازۍ دی.

شپږم هنر د اسپ تازۍ دی.

اووم هنر د ښکار دی.

اتم هنر د شجاعت دی.

نهم هنر د سخاوت دی.

يوولسم هنر د ازدواج د معاشرت دی.

دولسم هنر د اولاد د تربيت دی.

ديارلسم هنر د تاديب خدم و حشم دی.

څوارلسم هنر د اسباب معيشت دی.

پنځلسم هنر د زراعت د دهقانيت دی.

شپاړلسم هنر د تجارت دی.

اولسم هنر د تحقيق د نسب دی.

اتلسم هنر د ترد د شطرنج دی.

شلم هنر د تصوير د نقاش دی.

او شل خصلتونه په دې ډول دي:

اول – خصلت د مشورت

دويم – خصلت د عزيمت

دريم – خصلت د خاموشۍ

څلورم – خصلت د راستۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم – خصلت د شرم و حیا
شپږم – خصلت د خلق نیکو و خلعت و خوشخویي
اووم – خصلت د مروت
اتم – خصلت د عفو او کرم
نهم – خصلت د تمیز
لسم – خصلت د عدل د انصاف
یوولسم – خصلت د توکل
دیارلسم – خصلت د خوف و د رجا
څوارلسم – خصلت د ملک د انتظام
پنځلسم – خصلت د همت
شپاړلسم – خصلت د حلم
اوولسم – خصلت د غیرت
اتلسم – خصلت د عزم و احتیاط
نولسم – خصلت د طاعت د ورع
شلم - خصلت د استغفار [1]

خوشال بابا د یو سیاستوال لپاره پورتني هنرونه او خصلتونه لازم بولي. ددې هنرونو او خصلتونو په واسطه له ځاني ژونده نیولې بیا تر ټولنیز او هېوادني ژوند پورې ټولې چارې سمبالېږي. د خوشال په نظر یو واکمن یا سیاستوال باید پر دیني او دنیایي علومو دواړو پوه وي، چې د ملک د انتظام چارې سمبال کړي، که چېرې یو سیاستوال یوازې په دیني علومو پوه وي، نو د ملک ژوندنیو چارو ته به یې پام راکم شي او د ټولنې اقتصادي او د ژوند نور ډګرونه به وده ونه کړای شي او که چېرې یوازې دنیایي علوم یې زده وي، نو ټولنه به له دینه لرې شي او اخروي نړۍ ته به یې

[1] د خوشال ختک دستارنامه، کابل چاپ، ۱۳۴۵ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیان ورسي، لنډه دا چې حاکم باید د ټولنې د ښه نظام لپاره دا دواړه علوم یاد کړي. د خوشال په نظر هغه چې ظاهري او باطني سیاست یا دیني او دنیایي علوم یې زده کړي دي، هغه د اسلام د څلورو خلیفه ګانو په شان دي: ((هر چې ظاهري او باطني دواړه لري هغه په سیرت دي د خلفای اربعه رضوان الله علیهم اجمعین)).

خوشال بابا وایي، چې یو ملک د حاکم په سیاست ودان دی، که چېرې سیاست کمزوری وي او حاکم ناپوه وي، ملک خپله د کمزورۍ خواته ځي او ګډوډي رامنځته کېږي:

چې خالي شي د حاکم له سیاسته
هغه ملک په بلا یاد شي

خوشال خان د یو ملک د مشر لپاره دا تدابیر لازم ګڼي، چې د ملک اقتصاد ته پام وکړي، پر خپل پوځ لاس راکاږي او خلک له اقتصادي پلوه ښه وساتي، که چېرې داسې ونه شي، نو ملک کې به ګډوډي راشي، پوځ به یې متلاشي او تیت و پرک شي، نو ځکه خو وایي:

هر بادشاه چې خزانه ورڅخه نه وي
عاقبت ورڅخه تار په تار لښکر دی

خوشال بابا د یو ملت یووالی او پیوستون د دولت د بقا ضامن بولي او کله چې نفاق رامنځته کېږي هغه سره بیا غربت او بدمرغي په خپله راځي.

دولتونه چې د خلکو په اتفاق دی
هغه به خوار شي چې په کې نفاق دی
دوه زړونه چې یو شي غر به هم پاره پاره کا
ځار تر یګانګۍ چې نعمتونه راښکاره کا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان دغه راز د یو مشر او سردار لپاره ځینې شرایط هم ټاکلي چې علم، دین او مېړنتوب هم په کې راځي ، خوشال بابا د یو قومي مشر او خان لپاره یو لړ نورې ځانګړنې هم ټاکلي، هغه وایي چې خان باید د سیم و زر پروا ونه لري او یوازې د شرم و ننګ په فکر کې وي:

خاني کار د هر چا نه دی د هغه دی
چې صرفه یې نــه په زر وي نه په سر
یــکباره یې په نظر کې شــرم ننګ وي
د دنـیـا پــه ســود و زیان نه دی خبر

همدا صفت بیا د یو سردار او د هېواد د مشر لپاره هم غوره بولي:
ســـردار هغـــه دی چـــې شـــرم ننـــګ لـــري
مـــدام د شـــرم تـــوره تـــر ځنـــګ لـــري
صـــرفه پـــه زر نـــه کـــا صـــرفه پـــه ســـر نـــه کـــا
چـــې دشـــمنان وي لـــه هغـــو جنـــګ لـــري.

***

چـــــې صـــرفـــــــه کـــانـــــــدي پـــــــه ســـــر
یـــــــا صـــــــــرفه کانـــــــــدي پـــــــه زر
نـــه بـــه خـــان نـــه بـــه ســلـــطان شـــــي
نـــــــه بـــــــه خپـــــل کانـــــدي کشـــــور
چـــــې پـــــه ځـــــان مـړنـــــی نـــــه وي
مړنتـــــــوب نـــــــه کـــــــا لښـــــــکر

ددې ترڅنګ خوشال بابا د سرداری لپاره د یو لړ نورو ځانګړنو یادونه هم کوي:

محمد اسمعیل یون | سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار د عفوې د کرم څښتن
د جنګ تر کاره په اشتي مين ښه دی
ډېر هنرونه د مرد داری دي
چې واړه تېر شي تېر مبرهن ښه دی

***

سرداري لره بويه دا درې توکه
يو همت دويمه توره بل اخلاق

خوشال، د حاکم يا سلطان لپاره نور ډېر ډېر هنرونه هم لازم او ضرور بولي، وايي:

د مارکه نه وي په تن کې زهر
سردار که نه لري خنجر د قهر
دا دواړه توکه زما په پوهه
نه ياد په کلي وي نه ياد په ښهر[1]

د سياست او مشرتوب په باب د بابا په کلام کې ډېرې نورې زياتې څرګندونې هم شته، خو موږ دلته يوازې پر همدې لنډيز بسنه کوو.

[1] ګل پاچا الفت، ننګيالی پښتون، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکګر (خطاط) خوشال

خوشال بابا د خپلو ګڼو کمالونو ترڅنګ یو ډېر ښه لیکګر(خطاط) هم و. خط د هغه وخت په هنرونو کې یو مهم هنر ګڼل کېده. خوشال نه یوازې یو ښه خطاط و، بلکې د خط هنر پر ارزښت او ماهیت هم ډېر ښه پوهېده. خوشال د یو سیاستوال او سیاستپوه لپاره هم د خط او خطاطۍ هنر زده کول، لازم ګڼل، نو ځکه خو یې د (دستار سرې) لپاره په شلو هنرونو او شلو خصلتونو کې د خطاطۍ هنر په دریمه کټګورۍ کې راوړی او وایي: ((دریم هنر د خط چې داخل د کسب کمال دی)).

خوشال بابا په دستارنامه کې د خط تعریف، ارزښت او د خطاطۍ فن په باب په زړه پورې او ژوره لیکنه کړې ده. د لیک ارزښت یې په دې شان څرګند کړی چې آن ډېرو ژبپوهان به هم ورته ګوته په غاښ شي، هغه وایي: ((علم او خط سره لازم او ملزوم دي. علم په مثال وحشي خط یې لکه کمند چې وحشي دی، پرې قید شي. دا هومره کتابونه به نه وو که خط نه وی، په حساب، په کتاب په سیاق به څوک پوهېدل که خط نه وی، د جهان کار سره ټول په خط دی، لوی هنر دی، منزلت، مرتبت یې هم ډېر دی، قدر قیمت یې تر حساب تېر دی، که یې دولتمند زده کا زېب و زینت دی، که یې درویش زده کا د درویش دولت دی.

الحق څو چې څوک وایي دا هنر لایق د هغه تعریف دی، کار یې پټ نه دی څرګند دی، ولې حیف دا چې د هر چا په مصاحبت تن ورکا، لار نه ګوري، هر څوک یې چې په لاس واخلي، نور د هغه شي، د هرچا یار دی:

درسته ښه یې ته دلداره　　　یوه چار دې ده یکباره
چې و تا و ته نږدې شي　　　نوره یې د هغه یاره

محمد اسمعیل یون　　　سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کور دده ودان شه، چې دده دمخه څه وراني ودانی په جهان شي، په هر چا چې دی دا تور مخ برابر کا، کیمیا ګر دی، سیسن یې زر کا. بې کامه وي هزار کامراني ورکا، د ډېرو په سرتاج کېږدي، د ډېرو خاورې په سر کا، په دا سبب چې دو زبان دی. د جهان سرګرداني په ده، هر زمان یې سر په تېره تېغ واهه شي، چار پخپل سرکا، مراد و نامرادانو ورکا، ځان ګداز رفیق نواز دی. جوانمردي ډېره، وفا یې تر حده تېره ده. دریغه چې د نا اهلو په لاس کې نه وی، په لاس د اهلو وی، دده د سر بلا په بد ذاتو په سفله و په سهلو وی. [1]

خوشال په دستارنامه کې د خط هنر د ارزښت د څرګندولو په ترڅ کې د هغه د زده کولو لارې چارې هم په ګوته کوي او زده کوونکو ته یې د زده کړې لارې ښیي. وايي:

((زده کول د خط موقوف د کاتب په تعلیم دی، پخپل طور چې ښه خط ګوري، کښې طبیعي باله. دا هم کښل زده کا اما شنیده کی بود مانند دیده- چې کاتب خوش نویس ورته د خط قواعد ښیي اصلاح ورکوي هغه خط په قواعد زده شي او زر زده شي خوش نویسي هم هغه باله شي چې خط د استاد زده کا.

د قلم سازول برابر د کتې ګوتې تر بند تراشه بویه، شګاف دې برابر وي چې یو اړخ بل یې نری پېړ نه وي، د مشق قلم خو پېړ وي هومره ښه وي په محرف قلم زر خوش نویس شي.

محرف و نوک دار قلم و ته وايي. د خط مراد په مړوند دی چې مړوند قوت وشي، نور ګوتې په قلم و جوړېږي. د مړوند قوت بې غټه قلم نه شي چې قلم لک وي، ځینې حرف ورځنې ووځي قوت د مړوند کېږي. که مشق ووړ ډېر حرف وي دې کته لکه کته ګوته هسې وي.

---

[1] خوشال خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۱۸-۱۹مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشق په تخته بدفتين بويه. که په د نري قلم ډېر کښې خوش نويس به نه شي که په غټ قلم لږ کښې خوش نويس به شي، قلم چې روغ کا په نقطه دې وازميي، که نقطه ترې ښه پرېوته او که نه بيا دې قط کا.

قلم تراش د قلم ډېره تېره بويه، هاله به ښه روغ شي ښه په قط شي نقطه به ترې ښه پرېوزي، دا کار واړه په چاړه تعلق لري.[1]

همداسې د سياهي د جوړولو لپاره هم لارښوونې کوي.

خوشال بابا نه يوازې د خط د هنر يو لارښود او خطاط و، بلکې د يو ځانګړي خط موسس هم و، چې زنځيري نومېده، دا يو ډول ځانګړی ليک دی چې خپله د دوی د کورنۍ ترمنځ کارېده او بڼه يې داسې وه چې د تورو يو سر له بل سره نښلېده او همداسې زنځيري شکل يې نيوه، نو ځکه يې زنځيري باله. خوشال بابا د ((زنځيري)) په نامه يو اثر هم لري چې د حبيب الله رفيع په زيار خپور شوی دی.

د خوشال د فکر اوژوندانه د پورتنيو اړخونو ترڅنګ، چې مونږ ورته اشاره وکړه، سياستوال خوشال، تېرپوه خوشال، ښکاري خوشال، اسلامپوه خوشال، ارواپوه خوشال، مارشال خوشال، ښوونپوه خوشال او داسې نور عنوانونه چې هر يو د بابا د ژوند او فکر يوه برخه رانغاړي هم د زياتې شننې او څېړنې وړ وو، خو لکه څنګه چې د مخه مو يادونه کړې، بابا يو څو اړخيز شخصيت اود علم يو داسې بحر دی، چې هر څومره پکې مزل وکړو، بيا يې هم پای ته نه شو رسېدلای، ځکه خو مو پورتنيو څو برخو ته په لنډيز سره په اجمالي ډول اشاره وکړه.

---

[1] خوشال خان ختک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۰-۲۱مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم څپرکی

پر خوشال بابا ځانګړي لیکل شوي کتابونه

خوشال بابا د نړۍ د اسې یو ستر عظیم او لوی شاعر، عالم، اندیال، مبارز او څو اړخیز شخصیت و، چې که هر اړخ یې په ځانګړي او جلا ډول وڅېړل شي، نو په خپله یو بېل شخصیت، یو بل خوشال او له نورو نه یو بېل او متمایز خوشال مو تر سترګو کېږي. خوشال یو داسې قوم او ملت ته منسوب شخصیت دی، چې نه په کې د لیک لوست کچه ډېره لوړه ده، نه د څېړنیو رسنیو له مخې د نورو د سیالۍ جوګه دی، نه یې ژبه د نړیوالو ژبو په کتار کې ودرول شوې ده، آن تر دې چې په خپل ټاټوبي کې هم د خپلې ژبې له نعمت څخه بې برخې دی.

د نالوستۍ په وجه د ملت د ډېرو وګړو ذهني اړیکې د هغې له ویاړلې ماضي سره غوڅ شوي دي. پر دې تنګسیا سربېره پردی فرهنګي یرغل لا بل لامل دی چې، ان د لوستي پاړکي پر ذهن یې هم د پردیپالنې سیوری خپور کړی دی.

خو د دې ټولو لاملونو، تنګسیاوو او نیمګړتیاوو سره سره خپله د پښتنو افغانانو او پردیو له خوا پر خوشال بابا په لسګونو مستقل اثار او اټکل تر (۲۰۰۰) عنوانو پورې بېلابېلې لیکنې خپرې شوې دي. د لروبرو افغانانو هېڅ یوه داسې خپرونه او چاپپانه به نه وي چې په هغې کې دې د بابا یادون نه وي راغلی. اکثرو هغو بهرنیو خپرونو چې پر افغانستان یا افغانانو یې لیکنې کړي، ضرور یې د لوی خان یادونه هم کړې او د هغه له افکارو او اشعارو څخه اغېزمن شوي هم دي، یو شمېر بهرنیو ختیځپوهانو او نورو لیکوالو د بابا پر اندوژوند ډېرې په زړه پورې لیکنې کړې او مستقل اثار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم خپاره کړي دي، ځينو د خپلې ماسترۍ او ډاکترۍ تيزسونه هم د بابا پر ژوند او اثارو ليکلي دي. لنډه دا چې د بابا پر ژوند اثارو او شخصيت باندې د ټولو شويو ليکنو شمېر څو زرو عنوانو ته رسېږي، چې د هغو په باب تراوسه پورې د خوشال بابا څو کتابښودونه جوړ شوي او نورو ته هم اړتيا ده، خو موږ دلته يوازې هغه اثار معرفي کوو چې د بابا د ژوند، شخصيت او اثارو په باب ليکل شوي او په مستقل ډول چاپ شوي دي، په دې اثارو کې يا د اثر ټوله برخه د بابا اندوژوند ته ځانګړې شوې يا يې يوه برخه د هغه پر اند وژند متمرکزه ده او بله برخه يې خپله د بابا کلام دی. لکه په انګريزي ژبه د بابا ژباړل شوي شعرونه او بيا پر هغو تبصرې او شننې او يا د هغه پېژندنه. موږ دلته همدغه ډول مستقل او يا نيمه مستقل اثار معرفي کوو:

۱- خوشال خان خټک څه وايي؟

دا کتاب د استاد عبدالروف بېنوا له خوا لومړی ځل په هندوستان کې چاپ شوی دی. پر **۱۹۵۰** م کال، په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا بيا چاپ شو. کتاب **۱۵۸** مخونه لري او د خوشال د فکر وفن پر بېلابېلو اړخونو په کې بحث شوی دی.

۲- خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک:

د سر محقق عبدالله بختاني خدمتګار له خوا ليکل شوی. د خوشال بابا پر معرفۍ سربېره يې يو شمېر نور خټک شاعران او ليکوال هم معرفي کړي دي. دا کتاب (۳۷۲) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۳- منتخبات خوشال خټک:

دا کتاب د سيد انورالحق له خوا ترتيب شوی او د خوشال بابا د کلام غوره چاڼ په کې شوی دی، ددې کتاب اردو ترجمه هم شوې ده او په جلا ډول چاپ شوې ده. دا کتاب **۳۲۱** مخه لري او پر **۱۹۵۲**م کال د پېښور پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکیډمی له خوا چاپ شوی دی. په کتاب کې د بابا له کلام نه علاوه د هغه د ژوند حالات هم بیان شوي دي.

۴- د توري او قلم خاوند:

دا کتاب محمد نواز خټک ترتیب کړی، په دې کتاب کې ټول هغه مضامین راټول شوي چې د خان علین مکان (خوشال بابا) پر زیارت باندې د یوې لویې او درنې غونډې په ترڅ کې اورول شوي وو. دا کتاب اداره اشاعت سرحد پېښور پر ۱۹۲۱م کال چاپ کړی دی. کتاب ټول (۱۸۰) مخه لري.

۵- خوشال او پسرلی:

د خوشال بابا د پسرلنیو شعرونو یو غوره ټولګه دی، چې پر **۱۹۵۸**م کال په کابل کې د پښتون غږ مجلې له خوا په **۳۲** مخونو کې چاپ شوی او غ. نوري پرې یوه سریزه کښلې ده.

۶- ننګیالی پښتون:

پر **۱۹۲۲**م کال په کابل کې د بابا په باب یو نړیوال سیمینار جوړ شوی و، ددې سیمینار مقالې د (ننګیالي پښتون) په نامه په **۳۳۰** مخونو کې د یوه ځانګړي کتاب په بڼه چاپ شوې دي.

۷- توریالی پښتون:

دا هم په کابل کې د بابا په باب پر ۱۹۷۱م کال د شوي سیمینار د لیکنو ټولګه ده، چې په کتابي بڼه په ۲۸۸ مخونو کې په کابل کې چاپ شوې ده.

۸- د خوشال خان خټک یو شعر:

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېرې پیدایښه ناپدید شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا پر همدې يوه بيت باندې حمزه شينواري يو تحليلي کتاب ليکلی او پر ۱۹۷۱م کال په لاهور کې د شاهين چاپخونې له خوا چاپ شوی دی، چې ۱۸۴ مخه لري.

۹- ارمغان خوشال:

ميا سيدرسول رسا دا کتاب ترتيب کړی، د خوشال بابا د کلام انتخاب دی چې غزلې، قصيدې، رباعيات، قطعې، بازنامه، سواتنامه، فضلنامه او نور په کې شامل دي، دا کتاب پر ۱۹۲۴م کال په پېښور کې د يونيورستي بک ايجنسي له خوا چاپ شوی دی. (۱۰۳۳) مخه لري او د مرحوم رسا ۱۴۴ مخه سريزه هم ورسره مله ده.

۱۰- ملي قهرمان:

استاد ګل پاچا الفت ترتيب کړی او پر ۱۹۲۵م کال په کابل کې د پوهنې په چاپخونه کې چاپ شوی دی. (۱۱۴) مخه لري په کتاب کې لومړی د خوشال بابا په باب د بېلابېلو پوهانو نظريې راټولې شوي، ورپسې د خوشال بابا پر نظرياتو (عشق، چلند او ښکار پوهنه) بحث شوی او هم د هغه د کلام بېلګې راوړل شوي دي.

۱۱- خوشال خان خټک او دده ادبي مکتب:

دا کتاب دوکتور عارف عثمانوف ترتيب کړی او پر ۱۹۸۲م کال په دولتي چاپخونه کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. (۲۱۴) مخونه لري، کتاب درې څپرکي لري په لومړي څپرکي کې يې د شپاړلسمې او اولسمې پېړۍ د پښتو ادب تاريخ جاج اخيستل شوی، په دويم څپرکي کې د خټکو د اصل، نسب، قبيلې د خوشال ژونددود او د خوشال د فن په هکله خبرې شوي دي. په دريم څپرکي کې د خوشال د ادبي ښوونځي او د کتاب د اخځونو يادونه راغلې ده.

۱۲- پښتو – خوشال نمبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو ټولګه ده، چې پر ۱۹۷۱م کال د پښتو اکاډمۍ پېښور له خوا شوی و، دا ټولګه ۸۸ مخه لري.

۱۳- خوشال شناسي:

دا هم د لیکنو یوه ټولګه ده، چې د تاج سعید او زیتون بانو له خوا پر ۱۹۸۰م کال په کتابي بڼه ترتیب شوې او په ۱۵۹ مخونو کې په شاهین برقي پریس کې چاپ شوې ده.

۱۴- خوشال کیست:

دا کتاب مېرمن معصومه عصمتي وردګ لیکلی او په هغه کې یې د بابا د ژوند او اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، دا کتاب په کابل کې چاپ شوی دی.

۱۵- پښتو – خوشال نمبر:

دا د خوشال په باب د بېلابېلو لیکنو او نظمونو یوه لویه ټولګه ده چې د پښتو مجلې د ۱۹۸۰م کال په مارچ- مۍ ګڼه کې د خوشال بابا د درې سووم تلین په درناوي، د پښتو اکېډمۍ پېښور له خوا په ۴۰۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۶- خوشال ریویو:

دا د خوشال رسیرچ سیل درې میاشتنۍ ګڼه ده، چې د خوشال د فکر و فن په باب لیکنې په کې چاپېږي، په لومړۍ ګڼه کې یې څلور ګڼې رانغاړل شوي او په ۲۷۱ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۷- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو دویمه ګڼه کې هم دوه ګڼې راغلي دي. دا ګڼه پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې او ۱۷۹ مخه لري.

۱۸- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو درېیمه ګڼه کې دوه ګڼې رانغاړل شوي او پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې دي، (۲۲۳) مخه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹- خوشال او جماليات:

د ډاکتر اقبال نسيم خټک اثر دی چې پر ۱۹۸۳م کال ليکل شوی دی، (۴۷۷) مخه لري. ډاکتر اقبال نسيم خټک ته په دې اثر د (پي ايچ ډي) ډګري ورکړل شوې ده. دا ليکنه دوه برخې لري، په لومړۍ برخه کې د جمالياتو بنيادي مباحث او د جمال (ښکلا) په باب د خوشال د تصور په اړه معلومات وړاندې شوي دي، په دويمه برخه کې د خوشال د فن او نظريې او د هغه په کلام کې د شعري محاسنو په باب خبرې شوي دي.

۲۰- خوشال خان خټک او د هغه د کورنۍ علمي او ادبي خدمات:

شاه جهان دا اثر د ۱۹۸۳م کال په بهير کې بشپړ کړی، (۳۰۷) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۲۱- خوشال خان خټک بابای پشتو شاعري:

شاه جهان دا اثر ترتيب کړی او د خوشال ريسرچ سيل له خوا پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوی دی. (۱۲۳) مخه لري، په دې کتاب کې د خوشال د ژوند او فن په باب معلومات راغلي دي.

۲۲- ښاغلی پښتون:

دا د هغو ليکنو او منظومو پېرزوينو ټولګه ده، چې د نوښار ادبي جرګې د ۱۹۳۸م کال د جون پر مياشت د خوشال بابا د ياد ورځې په مناسبت اورول شوې وې او بيا د نواز خټک په هڅه او ترتيب د ۱۹۳۸م کال د اګست پر مياشت چاپ شوې ده، دا کتاب ۸۰ مخه لري.

۲۳- اباسين خوشال نمبر:

د اباسين مجلې د ۱۹۸۷ م کال اپريل- مې ګڼه د خوشال بابا په باب ليکل شويو مقالو او ليکنو ته ځانګړې شوې، د ۲۱ تنو ليکوالو ليکنې او منظومې بېلګې په کې راغلي او په ۸۸ مخونو کې چاپ شوې ده.

۲۴- خوشال خان خټک د مطبوعاتو په هنداره کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دوو ټوکو کې پر ۱۳۵۸ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپور شوی، په دې اثر کې هغه کتابونه او لیکنې معرفي شوي چې د بابا په اړه لیکل شوي دي. د خوشال بابا د کتابښودنو په لړ کې دا ډېر مهم کتاب دی، په لومړي ټوک کې یې چې ۲۱۲ مخه لري د خوشال په باب (۲۸۲) عنوانه مقالې او په دویم کې چې ۲۰۴ مخه لري، ۱۲۳ عنوانه مقالې او ځینې ځانګړي کتابونه معرفي شوي دي.

۲۵- ګام پر ګام له خوشال سره:

د استاد محمد اصف صمیم یو څېړنیز او تحلیلي اثر دی چې د خوشال بابا پر ژوند ژوره څېړنه کوي، دا کتاب پر ۱۳۷۸ل کال د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې- جرمني له خوا په پېښور کې په ۱۲۰ مخونو کې د یو زر ټوکو په شمېر چاپ شوی دی. په دې کتاب کې خوشال او کتابونه، خوشال او شاعران، خوشال د ژبې ټوپک، خوشال او قرآن، ګام پر ګام له خوشال سره او یو شمېر نور مسایل څېړل شوي دي.

۲۶ -خوشال خان د مغلو په دربار او د ادب په ډګر کې:

دا د شیرېندل ګردیوال مونوګراف دی، چې په دې کې د خوشال لنډه پېژندنه له مغولو سره اړیکې او ادبي کارنامې څېړل شوي دي. دا اثر پر **۱۳۵۲**ل کال لیکل شوی، خو تر اوسه لا چاپ شوی نه دی.

۲۷- خوشالخان ختک:

دا کتاب دوست محمد کامل مومند د خان پر ژوند او کلام، پر (**۱۹۵۱**) م کال په اردو ژبه لیکلی دی. (۴۱۲) مخونه لري او (اداره اشاعت سرحد) پېښور، چاپ کړی دی.

۲۸- خوشال خان اور اقبال:

دا کتاب عبدالصمد خان په اردو ژبه لیکلی، دبابا پښتو اشعار هم ورسره مله دي. پر ۱۹۴۰م کال د پېښور منظور عام پریس کتابتون چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دی، (۳۷۲)مخونه لري. لیکوال په کې ددې دواړو شاعرانو پرتلنه کړې ده.

۲۹- تعلیمات خوشال:

په دې نامه، میر عبدالصمد خان یو کتاب په اردو ژبه کې لیکلی دی، دا کتاب د عکاس پرنټرز پېښور له خوا پر ۱۹۷۸م کال چاپ شوی دی، (۹۴) مخونه لري او د خوشالخان د کلام پر ځینو اړخونو په کې څېړنه شوې ده.

۳۰- خوشال خټک کا مختصر تعارف:

دا کتاب پورفیسور پرېشان خټک په اردو ژبه لیکلی دی. د ۱۹۸۰م کال د مارچ پر میاشت د اباسین ارټ کونسل پېښور له خوا چاپ شوی دی، دې کتاب کې د خوشال پر فکر و فن خبرې شوې دي.

۳۱- پشتنو کا عظیم شاعر خوشال خان خټک:

دغه کتاب پروفیسور نعیم تقوي په اردو ژبه لیکلی دی. (۱۹۲) مخه لري او پر ۱۹۸۱م کال په تجارتي پریس ناظم اباد کراچۍ کې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې د خوشال د ژوند و فن په باب خبرې شوي دي.

۳۲- پشتون کون؟

ښاغلي پروفیسور پرېشان خټک لیکلی او پر ۱۹۸۴ م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا چاپ شوی دی. ټول ۲۲۰ مخه لري او په اردو ژبه یې لیکلی دی، په دې اثر کې د پښتنو د اصل ونسل په باب د بېلابېلو نظریو جاج اخیستل شوی او بیا د خوشال د ژوند په باب تفصیلي خبرې شوي دي.

۳۳- خوشالنامه:

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو جونګ دی، چې پر ۱۹۸۰م کال د خوشال بابا درې سووم تلین په درناوي په اباسین ارټ کونسل کې جوړ شوی و، د امقالې په اردو ژبه دي، دا کتاب پروفیسور پرېشان خټک او خاطر غزنوي ترتیب کړی او ۲۸۰ مخه لري.

۳۴- د خوشال د کلام انګریزي ژباړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

میجر راورټي د خوشال بابا سل غزلونه او نظمونه په انګریزي ژبه ژباړلي او خپاره کړي دي او تبصره يې پرې کړې ده.

۳۵- د خوشال خټک شعرونه:

اولف کیرو او یولن هاول دپویمزاف د خوشال خټک په نوم په انګریزي ژبه د خان د شپږ ویشتو غزلونو ژباړه کړې ده او خپل نظر یې پرې لیکلی دی، دا کتاب **۹۸** مخه لري او پښتو اکیډمي پېښور پوهنتون له خوا پر **۱۹۲۳**م کال چاپ شوی دی.

۳۶- دوست محمد کامل، اولف کیرو او یولن هاول دپویمزاف په شریک کوشش په انګرېزي ژبه یو اثر لیکلی، دې اثر کې د پویمزاف د خوشال خان خټک په باب خپله اختلافي څېړنه وړاندې کړې ده، دا کتاب پر **۱۹۲۸**م کال چاپ شوی، **۱۵۷** مخه لري، د کتاب په سریزه کې د خوشال بابا پر ژوند وفن خبرې شوې دي.

۳۷- په ډنمارکي ژبه د خوشال بابا شعرونه:

د ډنمارک پادري جنیزانوالډسن د بابا اته ویشت غزلونه او نظمونه په ډنمارکي ژبه ژباړلي او دیو کتاب په بڼه یې خپاره کړي دي.

۳۸- په انګرېزي ژبه دخوشالخان خټک د کلام انتخاب دی چې غزلونه، قصیدې او نور په کې شامل دي، د سي-ای بډلف له خوا په انګریزي ژبه ژباړل شوي او د استفین او زامنو په اهتمام یې پر ۱۸۹۰م کال په **۷۴** مخونو کې چاپ شوي دي.

۳۹- لایف اینډ ورکس اف خوشالخان خټک (د خوشالخان ژوند او مبارزه):

دا یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د لاهور مېرمن خدیجه فیروزالدین د خوشال پر ژوند وفن، د ۱۹۴۰م کال په شاو خوا کې لیکلې ده اوبیا یې وروسته پرې له پنجاب پوهنتون څخه د دوکتورا درجه تر لاسه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا لیکنه په انګریزي ژبه شوې وه، (۴۴۲) مخه لري، لومړنۍ برخه د خوشال له قوم او قبیلې، ژوند او جګړو او مړینې سره اړه لري او دویمه برخه یې د خوشال له اثارو او فن سره، دا لیکنه چاپ شوې نه ده، خو د خپل لومړیتوب او څرنګوالي له مخې ډېره ارزښتناکه ده. دا سې ویل کېږي چې علامه اقبال مېرمن خدیجې ته ددې لیکنې سپارښتنه کړې وه.

محمد اسمعیل یون   سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

څرنګه چې خوشال بابا یو عظیم او هر اړخیز شخصیت دی او دده ژوند او اند د هر اړخ څېړنه ډېر کار و زیار ته اړتیا لري، په لنډو څېړنو کې د هغه د ټول ژوند او فکر څېړل خورا ګران کار دی.

ما چې کله د بابا د اندو ژوند پر څېړنې پیل وکړ، نو دا راته لا زیاته څرګنده شوه، چې بابا د پوهې او هنر یو بحر دی، لیکوال یو ازې دومره کولای شي چې ددې بحر پر یوې خوا یا یوې څپې خبرې وکړي او دزیاتو موضوعګانو له څېړنې او شننې تېر شي، هغه څه چې په دې اثر کې ما انتخاب کړې وو، هغه مې هم په لنډ او اجمالي ډول وڅېړل، ځکه ددې هرې موضوع پوره څېړل د یو ځانګړي اثر د لیکلو غوښتنه کوي. زما په دې لیکنه او هڅه کې به ډېرې نیمګړتیاوې وي او دبابا حق به مې نه وي ادا کړی. خو زما دا لیکنه لږ تر لږه دبابا له اند و ژوند سره د یوې ژورې مینې ښنه او د خوشالپوهنې په برخه کې د نورو څېړنو او پلټنو لپاره یوه هڅه او هیله ده.

خدای (ج) دې وکړي هغه څوک چې دا اثر لولي، د خوشال بابا په باب د معلوماتو په برخه کې ورته ګټور تمام شي.

په درناوي

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۸۰ل کال، کابل

اخځلیک

۱- الفت، ګل پاچا، ننګیالی پښتون،. پښتو ټولنه **۱۳۴۵** ل کال.
۲- انوارالحق، پښتو مجله، مارچ-می ګڼه پېښور ۱۹۸۰ م کال.
۳- تسنیم ګلاب، پښتو مجله پېښور، ۱۹۸۰م کال د مارچ-می ګڼه.
۴- خټک، خوشال خان، کلیات، لومړی ټوک دعلوموااکاډمي **۱۳۵۸**ل کال.
۵- خټک خوشال خان، دستارنامه، پښتو ټولنه **۱۳۴۵** ل کال.
۶- خټک، اقبال نسیم، اباسین مجله پېښور **۱۹۷۸**م کال اپریل-می ګڼه.
۷- روهي محمد صدیق، د خوشال کلیات، لومړی ټوک دافغانستان د علومو اکاډمي **۱۳۵۸** ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- رښتين، صديق الله، د خوشال ختټک طبنامه، پښتوټولنه، **۱۳۴۵**ل کال.
۹= رفيع حبيب الله، نسبنامه د خوشال خان ختټک او افضل خان، لاهور **۱۳۸۰**ل کال.
۱۰- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان ختټک ختټکنامه، لاهور **۱۳۸۰**ل کال.
۱۱- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان ختټک وصيتنامه، لاهور **۱۳۸۰**ل کال.
۱۲- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان ختټک هندکوهنامه، لاهور **۱۳۸۰**ل کال.
۱۳- رسا، سيد رسول، ارمغان خوشال پېښور، **۱۹۲۴**م کال.
۱۴- شينواري، حمزه، ننګيالی پښتون، پښتو ټولنه **۱۳۴۵** ل کال.
۱۵- صميم، محمد اصف، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني، پېښور **۱۳۷۸** ل کال.
۱۲-عثمانوف، عارف، ننګيالی پښتون، پښتو ټولنه **۱۳۴۵** ل کال.

محمد اسمعيل يون سمسوررويب پاڼه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library